

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparistiky

Bakalářská práce

Viktorie Schödelbauerová

Vlasta a Libuše. Mýtické reprezentace ženy v eposech Julia Zeyera

Vlasta and Libuše. The mythic representations of woman in the epics of Julius
Zeyer

Praha, 2015

Vedoucí práce: doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D.

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí své práce, doc. Mgr. Libuši Heczkové, Ph.D. za její nekonečnou trpělivost, inspirativní přístup, vstřícnost, podporu a cenné rady, které mi poskytla, a Bc. Iloně Králové za pomoc při shánění doplňující literatury o mýtu a symbolech.

Prohlášení o samostatné práci:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Vlasta a Libuše. Mýtické reprezentace ženy v eposech Julia Zeyera* vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia ani k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. července 2015

.....

Viktorie Schödelbauerová

Klíčová slova:

Národní mýty, Julius Zeyer, literatura 19. století, žena bojovnice, Vlasta, Libuše.

Key words:

National myth, Julius Zeyer, 19th century literature, woman warrior, Vlasta, Libuše

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje zvoleným ženským hrdinkám kruhu epických básní *Vyšehrad* Julia Zeyera, a snaží se za pomoci vybraných definic mýtu a patosu postihnout principy, které jsou prostřednictvím těchto postav vyjadřovány, a způsoby, jimiž jsou jejich role konstruovány. Poté, co se v úvodních kapitolách seznámíme s hlavními rysy mýtu a rolí patosu, a ve zkratce se podíváme na život autora, vznik samotného cyklu, kontext, do něžž tematicky dílo zapadá a dobovou recepci, zaměříme se ve stěžejní části práce nejdříve na problematiku ženských postav v díle Julia Zeyera obecně, a následně v analýze textu na popis a výklad Vlasty a Libuše konkrétně. Srovnáním těchto dvou hrdinek se daří rehabilitovat postavu Vlasty, jejíž tradiční pojetí jako záporné figury není v případě Zeyerova eposu platné. Význam této práce leží především v zájmu o zkoumání méně obvyklých typů ženských postav v české literatuře, to jest ženy – bojovnice, a zároveň v možnosti nahlédnout na fenomén kněžny Libuše z odlišné perspektivy.

Abstract

The bachelor thesis is devoted to chosen women's heroines of the circle of epic poems *Vyšehrad* by Julius Zeyer, and it tries with help of selected definitions of myth and pathos to cover principals, that are expressed through these characters and ways, by which are their roles constructed. After in the introductory chapter we familiarize with main features of myth and a role of pathos and in short we take a look of the author's life, the formation of the cycle itself, context in which the writing fits thematically and period reception, in the principal part of the thesis we firstly focus on issues of women's characters in Julius Zeyer's writing in general, and subsequently in analysis of text on description and explanation Vlasta and Libuše specifically. In comparison of these two heroines has been managed to rehabilitate the character of Vlasta, whose traditional interpretation of the evil character is not valid in the case of Zeyer's epic. The meaning of this thesis primarily consists in an interest of exploration fewer usual types of women's characters in Czech literature, that means a woman – a warrior and also in possibility to consult the phenomenon of the princess Libuše from the different perspective.

Obsah:

Úvod.....	8
1. Prvky mytologizace ve <i>Vyšehradu</i>	10
1.1 Mýtus tradiční.....	10
1.2 a mýtus novodobý.....	11
1.3 a jejich srovnání.....	13
1.4 Role patosu.....	14
2. Zeyerův život a dílo ve zkratce.....	17
2.1. Život.....	17
2.2. a dílo.....	17
3. Kontext předcházející a dobový.....	19
4. Tvorba Vyšehradu.....	24
5. Dobová recepce Vyšehradu.....	26
6. Zeyer a jeho ženské postavy.....	29
7. Konstrukce Vlasty, její podoba.....	35
8. Psychologie Vlasty.....	38
9. Konstrukce Libuše, její podoba a proměny.....	43
10. Vztah Vlasty a Libuše.....	46
Závěr.....	52
Seznam použitých pramenů a literatury.....	54

Úvod

„Člověk nadaný tak vroucí a bolestnou citovostí jako Zeyer musil být přirozeně předurčen k nejnaivnějším a dnes nejvzácnějším, vymírajícím již útvarům literárním: **k básni epické nebo mythické**. Člověk citící tak jednoduše a absolutně, zirájící na procesy života tím náboženským a osudově velikým zorným úhlem, musil být přiveden k rekonstrukci mytů a starých velikých epických cyklů,“¹ píše F. X. Šalda ve svém pojednání o Juliovi Zeyerovi z roku 1901 a vystihuje tím zcela specifickou tohoto autora v rámci české literatury posledních dekád 19. století. Tématem naší práce je právě jedno ze Zeyerových velkých děl tohoto typu, kruh epických básní *Vyšehrad*, v němž Zeyer svými „složitě básnický komponovan[ými] a aristokraticky vznešen[ými]“² verši přispěl k tvorbě národního mýtu. Specificky se zaměřujeme na dvě ženské hrdinky zmiňovaného cyklu, Vlastu, ženu bojovnici, a Libuši,³ ženu posvátnou. Těžiště práce spočívá především na postavě Vlasty, Libuše je zde představena ponejvíce ve srovnání a kontrastu s předešlou jmenovanou. Zatímco fenoménu Libuše byla již v literární vědě věnována značná pozornost, Vlasta stála doposud spíše stranou zájmu. Naším záměrem je tuto situaci změnit a představit Vlastu jako postavu hodnou, právě pro svou atypičnost v české literatuře, bližšího zkoumání.

V práci si nejprve v úvodním úseku vymezíme rámec, v němž se budeme během analýzy Zeyerova textu pohybovat, to jest problematiku mýtu jako takového a novodobého mýtu národního, zmíníme také roli patosu v literatuře. Poté si představíme v krátkém náhledu Zeyerův život a dílo a pro doplnění celkového obrazu také dobový kontext, který je pro vznik *Vyšehradu* podstatný. Ve zkratce připomeneme i některá díla, která byla pro Zeyera inspirací, nebo jsou s jeho cyklem tematicky spřízněna. Následně popíšeme, jak konkrétně k tvorbě eposu došlo, a navážeme přijetím dobovou kritikou. V hlavní části naší práce se pak nejprve pokusíme charakterizovat specifika přináležející Zeyerovým ženským figurám vůbec a následně provedeme analýzu dvou vybraných hrdinek *Vyšehradu*, Vlasty a Libuše, ukážeme si, jakými způsoby byly jako literární postavy konstruovány a jaký nesou význam.

¹ ŠALDA, F. X.: Julius Zeyer. In *Kritické projevy 5. 1901 – 1904*, s. 30. Označení **boldem** v citacích v naší práci je v originále graficky odlišeno, obvykle zvýrazněno kurzívou.

² RIEDLBAUCHOVÁ, T.: Komentář. In *Vyšehrad / Troje paměti Víta Choráze*, s. 288.

³ Julius Zeyer důsledně používá ve svém cyklu variantu Libuša, my budeme i vzhledem k tomu využívat obě verze jména, tedy zaužívané Libuše i zeyerovské Libuša, referující k téže postavě.

Jako výchozí text jsme nezvolili zatím poslední vydání *Vyšehradu* v České Knihnici (2009), nýbrž edici F. S. Procházky z roku 1906, respektive 1907.⁴ *Vyšehrad* se skládá z pěti básní, které jsou seřazeny co do vývoje příběhu chronologicky, počínaje vládou Libuše a činy, které vedly k jejímu sňatku s Přemyslem, přes počátek dívčí války až k jejímu hořkému konci.⁵ Skladby jsou pojmenovány po postavách, které jsou pro každou z nich zásadní a je na ně buď zaměřena největší pozornost, nebo nesou zvláštní význam⁶ a následují po sobě v tomto pořadí: „Libuša“, „Zelený vítěz“, „Vlasta“, „Ctirad“ a „Lumír“. Pozornost věnujeme všem pěti básním, byť k „Zelenému vítězi“ se dostáváme spíše sporadicky, jelikož je tematicky s hlavní linií provázán volněji, odehrává se v mezidobí po sňatku Libuše, ale před návratem Vlasty, a Vlasta se v něm neobjeví vůbec, Libuša pak jen minimálně.

---

⁴ Jde celkem o páté vydání díla, zde v rámci *Sebraných spisů Julia Zeyera*, kde vyšla i monografie J. Voborníka, se jedná o šestnáctý svazek.

⁵ Ohledně pořadí, v jakém básně vznikaly, nepanuje dosud shoda. Ctirad, v pořadí čtvrtá báseň cyklu byl bezpochyby vytvořen jako první, další vývoj je ale nejistý. Voborník se přiklání k názoru, že po „Ctiradovi“ básník stvořil „Zeleného vítěze“ a jako poslední přišly na řadu básně „Libuša“ a „Lumír“ (VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 94.). Riedlbauchová se naopak domnívá, že jako poslední byl napsán právě „Zelený vítěz“. (srov. RIEDLBAUCHOVÁ, T.: Komentář. In *Vyšehrad / Troje paměti Víta Choráze*, s. 280 – 281.)

⁶ Tak například v „Zeleném vítězi“ dostává nejvíce prostoru Tetka a vedle ní Kaša, ale báseň se přesto nejmenuje ani po jedné z nich.

1. Prvky mytologizace ve Vyšehradu

1.1 Mýtus tradiční...

Tradičně je v naší společnosti pojem mýtus pojímán jako „ústně tradovan[é] vyprávění, kter[é] slouží před-vědeckým vysvětlením a popisům přirozeného světa a odehráv[á] se většinou na pozadí kosmického nebo nadpřirozeného rámce, k němuž se vztahuj[e]“. ⁷ Vůči tomu můžeme postavit mýtus jako „[s]ymbolické vyprávění vyjadřující víru v plnost a celistvost nadčasového řádu“, ⁸ což je mnohem blíže představě mýtu, jak ji podal ve svém článku Zdeněk Neubauer, který zároveň výklad mýtu jako primitivního světónázoru kritizuje. ⁹ Právě na základě jeho podání se pokusíme v této kapitole definovat tradiční mýtus a dále v textu jej pak porovnat s konstruovaným novodobým mýtem. Znaký klasického mýtu se následně pokusíme najít i v Zeyerově ztvárnění *Vyšehradu*, abychom ukázali, jak probíhala mytologizace původních pověstí, s nimiž Zeyer pracoval, a zároveň se tak ohradíme proti tvrzení Julia Fučíka, že: „*nikdo v tomto devatenáctém století továren, železnic a radikální dělby práce nemohl už tvořit mythy, které jsou básnickým dílem člověka primitivního a jeho vztahů k přírodě nepoznané a neovládané*“. ¹⁰ Naopak budeme tvrdit, že Zeyer konstruoval úmyslně mýtus, byť novodobý mýtus, jehož podobu si ukážeme v následující kapitole. Vlastu a Libuši se pak pokusíme interpretovat jako principy, kterým je právě v rámci tohoto mýtu přisouzena určitá funkce.

Jakým způsobem si tedy nyní vymezit tradiční mýtus? Mýtus v podání Neubauerově je především narratio, v užším slova smyslu vyprávění o počátcích (kosmogonické mýty), bozích (theogonické mýty) a hrdinech, nebo přesněji o původu dějin (heroické mýty), či o příčinách věcí, jevů a zvyků (etiologické mýty), ¹¹ respektive jde o „vyprávění o dávných událostech významných pro povahu světa, takových, jež jsou klíčové k porozumění současnosti“. ¹² Mýty se odehrávají kdesi v onom čase na počátku (in illo tempore), v čase předhistorickém. Jejich děje však působí jako počátky příběhů, které by se mohly rozvíjet až do současnosti. ¹³ Primárním účelem mýtu

---

⁷ SIMONIS, A.: Mýtus. In *Lexikon teorie literatury a kultury*, s. 534.

⁸ PETERKA, J.: Mýtus. In *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 400.

⁹ NEUBAUER, Z.: Mythos. In *Člověk a náboženství*, s. 58 – 59.

¹⁰ FUČÍK, J.: Chůva. In *Tři studie*, s. 122.

¹¹ NEUBAUER, Z.: Mythos. In *Člověk a náboženství*, s. 47.

¹² NEUBAUER, Z.: Mythos. In *Člověk a náboženství*, s. 46.

¹³ ibidem

pak není vysvětlení, ale vytvoření světa.¹⁴ Zároveň se mýty s oblibou zaměřují na situace konfliktní, dramaticky vyostřené a beznadějně, „[m]orální, náboženské i společenské jistoty [...] jsou v takových příbězích problematizovány, a nikoliv upevňovány!“¹⁵

Neubauer zároveň upozorňuje, že narratio je nejvlastnějším způsobem lidského myšlení vůbec¹⁶ a že smysl života je v mýtu měřen zajímavostí příběhu. Úkolem člověka v mýtickém světě je poznat „úlohu, která je m[u] v rámci světového příběhu nabídnuta, svou příležitost, své ‚poslání‘.“¹⁷

Proti mýtu stojí pověst a pohádka, které je rovněž nutné vymezit, zvláště vzhledem k obvyklému pojetí příběhů z počátků českých dějin jako pověstí, od něhož se Zeyer ve *Vyšehradu* odklání. Pověst je tradičně vnímána jako primárně prozaické „[k]ratší fantasticky zabarvené vyprávění folklorního původu, mající reálnou motivaci“,¹⁸ a podle Neubauera je od mýtu odlišná především tím, že se váže na historickou paměť,¹⁹ zatímco pohádka („[z]ábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem“²⁰) se na rozdíl od mýtu odehrává mimo tento svět, ve své vlastní fikční realitě, postrádá tedy zcela vnější souvislost a také se nerozvětjuje do větších obsahových celků. Pohádka tak nabízí možnost učinit zkušenost o přirozeném světě z odlišného hlediska, jaksi „zvnějšku“.²¹

Když jsme si tedy na úvod vyjasnili základní pojetí mýtu a odlišili jej od pohádky a pověsti, přejdeme nyní k národnímu mýtu, jak je konstruován v průběhu 19. století, a jeho hlavním znakům.

1.2 a mýtus novodobý...

Problematiku konstruování mytologických postav a novodobého mýtu není při práci se Zeyerovými eposy možné obejít, vždyť, jak praví F. X. Šalda: „[...] ani tyto Zeyerovy epické skladby nejsou autentickou národní a bohatýrskou nebo mythickou poesií epickou. Je to holou

¹⁴ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 59.

¹⁵ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 60.

¹⁶ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 51 – 53.

¹⁷ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 64.

¹⁸ MOCNÁ, D. – PETERKA, J.: Pověst. In *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 509.

¹⁹ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 46.

²⁰ MOCNÁ, D. – PETERKA, J.: Pohádka. In *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 472.

²¹ NEUBAUER, Z.: Mythus. In *Člověk a náboženství*, s. 46.

nemožností, aby moderní básník dovedl se vymknouti svojí době a svému vypracovanému já a připodobniti se tak dokonale a úplně daleké formě nazírání a cítění, aby mohl viděti očima a cítiti srdcem lidí, zemřelých před tisíciletími.“²² i Vojtěch Jirát: „Nelze mýtotočvorné úsilí básníka ztotožňovat s vírou, která mýty vytvořila.“²³

Nebylo v Zeyerových možnostech vytvořit pravý mýtus, došel ovšem na té cestě tak daleko, jak bylo možné a konstruoval novodobý národní mýtus, který nesl mnohé znaky původního mýtu. I v poslední třetině 19. století navíc stále hrál důležitou roli i fenomén národní, pokračovalo utváření národního charakteru, představ národa o sobě samém a vyrovnávání se se světem vně. *Vyšehrad* a další Zeyerova díla s tematikou českého dávnověku proto měly i jiné úkoly než jeho práce čerpající náměty z jiných kulturních oblastí.

Na novodobý mýtus nahlížíme z perspektivy monografie Vladimíra Macury *Znamení zrodu*, která přináší celkový obraz konstrukce českého národního mýtu v mnoha rovinách, a budeme k ní dále v textu znovu odkazovat. V kapitole „Mytologičnost“²⁴ dává Macura konstrukci novodobého mýtu do těsné souvislosti s mýtem původním.²⁵ Mýtus a prvky mytologizace, jak je podle Macury definujeme a jak je budeme používat v následující analýze, jsou následující.

Mýtus chápeme jako univerzální, celostní útvar, představující svět v jednotě jako nerozčleněný celek, syntetizující princip. Z hlediska temporálního je vyprávěním o tom, co se stalo mimo historický čas, na počátku světa, kdy se ustaloval pořádek věcí. Čas v mýtu zásadně neprobíhá lineárně, ale cyklicky. Mýtus funguje jako princip zjednodušující realitu, tvoří ji méně problematickou, méně zvrátovou, upevňující. Zároveň je součástí vytváření sakrálních prvků. Je klidným, pevným řádem, který rozvádí obrazy a příběhy v obecně platné teze.

Po formální stránce se jedná o konotovanou výpověď, dochází ke zvrstřvování významů, mýtus se dotýká mnoha různých sfér života kolektivu. Výraznými prvky formální struktury mýtu jsou především principy analogie a komplementarity, které nahrazují kauzální a racionalistické myšlení. Kompletárněanalogické myšlení je příznačné pro mytologické členění skutečnosti

---

²² ŠALDA, F. X.: Julius Zeyer. In *Kritické projevy* 5, s. 31.

²³ JIRÁT, V.: Zeyerova Libuše. In *Portréty a studie*, s. 229.

²⁴ MACURA, V.: *Znamení zrodu*, s. 79 – 101.

²⁵ MACURA, V.: *Znamení zrodu*, s. 79.

a její systematizaci. Historie je v mýtu neutralizována, nabývá kruhové formy, tím se vytváří mýtus.

Mytizací pak rozumíme přetvoření jednotlivin v univerzum, které odpovídá struktuře mýtu.

1.3 a jejich srovnání

Pokud nyní zhodnotíme výše uvedené definice podle Neubauera a Macury, můžeme si všimnout několika zásadních diskrepancí. Nejvýraznějšími rozdíly v těchto přístupech k mýtu je především jeho chápání jako principu, který realitu upevňuje a svět do jisté míry schematizuje (Macura), či naopak toho, jenž se, zřejmě se zřetelem k zajímavosti příběhu zaobírá vypjatými okamžiky nejistoty, v nichž jsou pro člověka zásadní hodnoty vystaveny „znejednoznačnění“²⁶ (Neubauer).

Zproblematizováno je při porovnání těchto koncepcí zčásti také postavení času v mýtu a jeho funkce. Zatímco Macura vidí čas mýtu jako typicky cyklický, Neubauer tvrdí, že ačkoliv se mýtus odehrává v ahistorickém čase, jde o příběh, a ten vždy musí mít počátek a konec, což zřetelně odkazuje k lineárnímu pojetí časovosti a kauzality.

Když se však na oba tyto rozdíly podíváme blíže, zjistíme, že se nemusí nutně vylučovat a vyplývají primárně z toho, že každý z autorů ve své koncepci položil důraz na odlišný aspekt mýtu. Tak i lineární narativ může být součástí většího cyklu a svět může být skrze mýtus zároveň zjednodušen i vyhrocen.

Pro naši práci se Zeyerovým eposem budeme tedy, s odkazem na již zmíněné Macurovo tvrzení o blízkosti mýtu původního a novodobého, používat oba přístupy a na závěr zhodnotíme, nakolik se ukázaly být postupy, v nich popsané, produktivními při tvorbě *Vyšehradu*.

1.4 Role patosu

---

²⁶ „Všechny velké myty a eposy [...] spíše zaostřují pozornost na konfliktnost a bezvýchodnost lidské situace, aniž by ji řešily. [...] lidská existence je prožívána jako tragické drama. Posláním mytů není návod [...].“ NEUBAUER, Z.: *Mythus*. In *Člověk a náboženství*, s. 60. Vizte také výše u poznámky č. 15.

Aby byl náš obraz o podobě mýtu v druhé polovině 19. století úplný, nesmíme opominout roli patosu jako význačného konstitučního prvku nejen literárních uměleckých děl z tohoto období. Toto téma zpracovává ve své studii *Zeyerova Libuše* Vojtěch Jirátko, který příčinu zvyšující se obliby patetického zpracování látky vidí v celkové náladě doby, v sebedůvěře měšťanstva, které se stále výrazněji emancipuje, a v optimismu, s nímž se hledí do budoucna. „[D]oba se cítí epicky,“²⁷ píše Jirátko o šedesátých až osmdesátých letech devatenáctého století, „[m]ýtus: ten je nyní chápán s nebývalou vážností [...]“.²⁸ Zatímco pro romantické sběratele a zpracovatele byl mýtus především estetickým prvkem, srovnatelným svým významem s pohádkou, jen v případě národního mýtu s přidanou hodnotou vzácného odkazu předků,²⁹ v následujícím období umělci nahlíží na mýtus odlišně, ať už jej pokládají „za historický fakt, nebo za symbol filozofických pojmů a nedokonalý výraz náboženského citění dřívějška, vždy v něm uznávají něco víc, než jen záminku k rozvícení obrazivosti [...]“³⁰ a „[v]ytvářejí znova mýtus, báje [...] přenášejí znova do tajemné oblasti tuch a bezprostředního názoru, cítíce v sobě a sdělující i jiným něco z oné posvátné hrůzy před mocným neznámým [...]“.³¹

Jako základní znaky typické pro velká díla této doby vymezuje Jirátko cit pro skutečnou monumentalitu, výrazně zjednodušené linie a celistvost uměleckého díla³² postavené do kontrastu s romantickou fragmentaritou. Patos a monumentálnost jsou vůbec dva nezbytné předpoklady pro díla obírající se mýtem.³³ Objevuje se masivní mohutnost forem, sytá barevnost,³⁴ a titanismus, v němž se projevuje vliv evropského romantismu.³⁵ K *Vyšehradu* pak poznamenává, že Zeyer odvrhl vše, co by překáželo vzniku bohatýrského eposu; alegorii, pohádku i psychologii obyčejného člověka, aby své dílo přenesl „do oblastí nadlidských“.³⁶

Podobami patosu se zabývají také Josef Vojvodík a Marie Langerová v monografii *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*. Ačkoliv se toto dílo zaměřuje na období vzdálené šedesát let od vydání *Vyšehradu*, obsahuje mnoho podnětů, které by bylo možné usouvstažnit i k Zeyerově dílu.

²⁷ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 227.

²⁸ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 228.

²⁹ ibidem

³⁰ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 229.

³¹ ibidem

³² JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 227.

³³ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 225.

³⁴ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 228.

³⁵ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 235 a s. 239.

³⁶ JIRÁTKO, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 242.

Patos je u Vojvodíka a Langerové definován jako „*emoc[e] a vášnivé vzrušení duše jako vnitřní reakc[e] na vnější události.*“³⁷ a prožívání „*prudké zasaženosti afektem, bolestí, ale také soucitem s bolestí a utrpením druhých [...].*“³⁸ Četba díla, postaveného na patosu, by tak měla v recipientovi vyvolat toto zasažení, spoluúčast. Patos je něčím nečekaným, „*co se nám ,přihodí‘ [...] bez našeho přičinění, proti našemu očekávání a přání a zpravidla v situacích, které se vymykají naší vůli a možnostem našeho jednání.*“³⁹ je pocitem „*protiklad[ným] k veškeré každodenní všednosti a strýzlivosti*“⁴⁰ a „*odpovědí na zasažení cizím.*“⁴¹ kde „cizím“ je míněno to, co je mimo náš dosah, co nemůžeme ovlivnit,⁴² to, co „*[z]ačíná jako patos, který nás uchvátí, působí pohnutí, udivuje, zraňuje, děsí a strhává.*“⁴³

Patos hraje podstatnou roli pro vývoj „příběhu života“ (zde si znovu připomeňme Neubaerův výklad mýtu), ale vlastně jakéhokoliv příběhu, kde zásadním momentem je osudová událost, tedy: „*nikoliv hladký průběh a soudržnost života, nýbrž naopak jeho bezednost a propastnost, jež se ukazuje ve zlomech a trhlinách.*“⁴⁴ Tak příběhy patické zasaženosti jsou plně nečekaných, prudkých a osudových změn⁴⁵ a „*patetickým člověkem hýbe to, co býti má; a jeho pohyb směřuje proti tomu, co je.*“⁴⁶

Ohledně vztahu umění a patosu je pak pro nás významná myšlenka, že v umění by měl být patos nerozlučně spjat s monumentem, protože „*bez pathosu se mění monumentální umění v dekoraci*“⁴⁷ a tak „*[m]onument vyžaduje vždy pathos, široké, ale lapidární líčení a vyhraněné*

³⁷ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 36.

³⁸ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 13.

³⁹ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 37.

⁴⁰ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 33. (Podle výkladu Jana Patočky.)

⁴¹ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 37.

⁴² VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 91.

⁴³ ibidem

⁴⁴ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 8.

⁴⁵ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 10.

⁴⁶ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 214. (Marie Langerová zde cituje Růženu Vackovou.)

⁴⁷ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 122. (Zde je citován Pavel Kropáček.)

tvrdé rysy [...]“.⁴⁸ Hrdina je pak vnímán spíše jako abstrakt, jako „*ztělesnění odhodlání a odvahy k činu, [...] vyjádření starořecké ideje člověka v obecnějším smyslu,*“⁴⁹ nikoliv jako zpodobnění konkrétní bytosti.

---

⁴⁸ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 131. (Opět Pavel Kropáček.)

⁴⁹ VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*, s. 16. (Pavel Kropáček.)

2. Zeyerův život a dílo ve zkratce

2.1. Život...

Julius Zeyer se narodil 26. dubna 1841 v Praze jako čtvrtý ze sedmi dětí bohatého obchodníka dřevem, jehož předkové údajně pocházeli z Alsaska (hovořilo se dokonce o šlechtickém původu).⁵⁰ Matka pocházela z pražské židovské rodiny, vyznáním však byla katolička. V rodině se hovořilo německy, Zeyerovi se tedy dostalo i německého vzdělání, rodina však udržovala blízké styky i s českým kulturním prostředím. Julius Zeyer byl určen jako otcův nástupce v podniku (jeho starší bratr se rozhodl pro vojenskou kariéru), ale svému osudu se nakonec vzepřel. Roku 1869 se pokusil neúspěšně odmaturovat, naneštěstí však neuspěl ve zkoušce z matematiky. Proto nemohl oficiálně studovat na vysoké škole, přednášky na pražské univerzitě tedy absolvoval pouze soukromě. I jako samouk se věnoval především studiu literatury, filozofie, psychologie a logiky, zajímal se o estetiku a starověké kultury (věnoval se tak například základům sanskrtu a koptštině). Měl výjimečný talent na jazyky, kromě klasických studií latiny a řečtiny se naučil francouzsky, anglicky, italsky, rusky, polsky a španělsky.⁵¹

Často a rád cestoval, i když ne tak často, jak by si byl býval přál – nejčastěji mu v tomto ohledu bránily finanční důvody. Vyučil se ve Vídni, poté se vydal na zkušenou do Německa, Švýcarska, Francie. Do Německa i Francie se pak znovu vracel, opakovaně byl také v Rusku (celkem čtyřikrát) a Itálii, vydal se do Florencie, Španělska, Chorvatska a na Sicílii, navštívil Tyrolsko a Štýrsko, z vzdálenějších zemí pak Řecko, Turecko i Tunisko. Roku 1887 se přestěhoval do Vodňan, kde strávil s přestávkami následujících dvanáct let, než se, dva roky před svou smrtí, vrátil do Prahy. Tam také, 29. ledna 1901, zemřel.

2.2. a dílo

Zeyer debutoval roku 1873, a to, vzhledem k celkovému obrazu jeho díla poněkud překvapivě, humoristickou povídkou, již znovu připomeneme ve čtvrté kapitole. Jaké tedy bylo Zeyerovo dílo? Jednoduše jej charakterizovat několika slovy je vzhledem k velkému tematickému záběru i formální všestrannosti obtížné. Zeyer psal prózu i poezii, epiku a méně, ale

---

⁵⁰ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 4 – 5.

⁵¹ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 31 – 33.

přece jen, i lyriku, tvořil také dramata.⁵² Náměty čerpal často ze své bohaté četby,⁵³ rád se obracel do oblastí vzdálených v prostoru i čase, význačným rysem jeho tvorby byla aktualizace, jak o ní mluví ve své studii *Obnovené obrazy a mýty Julia Zeyera* Jaroslava Janáčková. V počátcích jeho tvorby se často objevovaly složitě komponované příběhy plné dramatických zvratů a fantastických motivů.⁵⁴ Celý život Zeyera provázela zájem o mytologii, který se rovněž v jeho tvorbě silně otiskl, ať již přímo v novém zpracování původních látek mýtického charakteru, nebo ve vytváření moderních mýtů v příbězích situovaných do autorovy současnosti.

Zeyer pak zvláště vynikal v líčení krajin, jeho popisy stojí na vizuálních vjemech a jeho tvorba se vyznačuje obvykle promyšlenou a komplikovanou kompozicí, často s vyprávěnými vloženými příběhy, které složí buď retrospektivě, nebo vytvářejí paralely k hlavní linii příběhu, obvyklé je zrcadlení motivů, charakterů i zápletek.⁵⁵

Ačkoliv je Zeyer nejčastěji charakterizován jako romantik nebo neoromantik, F. X. Šalda v Zeyerově díle nachází i stopy dekadence⁵⁶ a tuto linii pak vyzdvihl a rozvinul ve své monografii *Julius Zeyer: The Path to Decadence* také R. B. Pynsent.⁵⁷

---

⁵² srov. VLAŠÍNOVÁ, D.: *Julius Zeyer dramatik*.

⁵³ O jeho inspiracích podrobně referuje ve své monografii Jan Voborník.

⁵⁴ Sám Zeyer o recepci své tvorby s jistou hořkostí v předmluvě k *Písni o Rolandu* z roku 1887 říká: „Jsou u nás lidé, přilepující spisovatelům etikety jako na láhve, a těm by se zdála množilka příliš romantickou a Pythagorova věta příliš fantastickou, kdybych je náhodou vydal já.“ (ZEYER, J.: Předmluva. In *Píseň o Rolandu*, s. 7 – 8.)

⁵⁵ Ideálními příklady jsou například román *Jan Maria Plojhar* a novela *Dům U tonoucí hvězdy*.

⁵⁶ ŠALDA, F. X.: Několik slov o Juliovi Zeyerovi. In MACEK, E. (ed.): *Z období zápisníku: Studie, medailóny a glosy z literatury české*, sv. 2., s. 171.

⁵⁷ srov. charakter Zeyerova díla ve studii Zdeňka Hrbaty: *Místo díla Julia Zeyera v proudu neoromantismu a dekadence*.

3. Kontext předcházející a dobový

Jakkoliv byl podle Jiráta Julius Zeyer co do způsobu zpracování látky českého dávnověku zjevem v naší literatuře zcela ojedinělým,⁵⁸ přece je důležité alespoň krátce připomenout zdroje, jež ho inspirovaly, a díla, která – jakkoliv se jejich vyznění od *Vyšehradu* lišilo – se zabývala tímž tematickým okruhem.⁵⁹

Chronologicky vzato se téma dívčí války poprvé objevuje už v Kosmově *Kronice české* (1119 – 1125) a motiv panny předpovídající budoucnost dokonce ještě dříve, v takzvané *Kristiánově legendě*, u níž se předpokládá vznik před rokem 994. Zde jde ovšem skutečně jen o kraťounku zmínku, kdy čteme: „*Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postižení zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.*“.⁶⁰ Tolik tedy nejstarší dochovaný záznam o pověstech o založení Prahy a Libuši.

Kosmas už uchopil celý příběh obšírněji, zná Kroka i jeho tři dcery jménem, popisuje pohanění Libuše, ustavení Přemysla knížetem, i Libušinu věštbu, která stála u založení Prahy, byť jeho líčení dívčí války má s pozdějšími společného pramálo, v jeho podání vyznívá spíše jako určitý způsob soutěžení, zakončený navíc smírem, ačkoliv to byl právě on, kdo poprvé dívky – bojovnice připodobnil k bájným Amazonkám,⁶¹ což později Dalimil i Hájek dále rozvedli.

V *Kronice tak řečeného Dalimila* (1314) pak poprvé poznáváme jménem mnohé z dalších významných postav, kolem nichž se v 19. století utvoří téměř kult.⁶² Setkáváme se

---

⁵⁸ JIRÁT, V.: Zeyerova Libuše. In *Portréty a studie*, s. 230.

⁵⁹ Zeyer sám téma českého dávnověku zpracoval opakovaně v dramatech *Libušin hněv* (1886, knižně o rok později), *Šárce* (1887, knižně až 1906) a *Neklanovi* (1893), rovněž epická báseň *Čechův příchod* je příběhem tematicky provázaným s *Vyšehradem*. (srov. rovněž vloženou epizodu o Čechově příchodu na Říp a vystavění Vyšehradu v básni „Ctirad“, ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 179 – 182.)

⁶⁰ *Kristiánova legenda*, s. 19.

⁶¹ KOSMAS: *Kronika Čechů*, s. 31 – 42.

⁶² srov. MACURA, V.: Sen o Libuši. In *Český sen*, s. 96.

s Vlastou, která je zde vykreslena jako chytrá,⁶³ tvrdá a pyšná bojovnice, Šárkou i Ctiradem. Válka mezi dívkami i muži je velmi drastická, a ani zdaleka nekončí hostinou a milostným kontaktem, naopak všechny děvínské bojovnice jsou, ačkoliv prosí o milost, muži pobity.⁶⁴ Motiv bojovného kmene se objevuje i zde, když Vlasta před jednou z bitev dívky povzbuzuje mimo jiné i slovy: „*Budem jako amazonské panie. / Ty sú poručily mužóm oranie / a samy zemí vládnú.*“⁶⁵ Pak připomíná i některé ze slavných bitev, které podle bájí Amazonky svedly a v nichž muže pokořily.

Hlavním inspiračním zdrojem byla pro Zeyera ovšem *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan (1541), která byla, byť komentářem Gelasia Dobnera již z roku 1761 určena jako historicky nepřesná, až do vystoupení Františka Palackého⁶⁶ nejen oblíbeným čtivem, ale byla často i považována za hodnověrný zdroj. (Vznikly německá i latinská verze, česky byla nově vydána roku 1819 jako mechanický přetisk.) V *Hájkově kronice* se věnuje co do rozsahu celému tématu prostoru nejvíce, samotná dívčí válka začíná po smrti Libuše a trvá celých sedm let.⁶⁷ Vlasta se projevuje jako odvážná bojovnice a štedrá velitelka, ale je i pyšná a krutá, navíc má – v kontrastu k podání u Dalimila – sama kouzelné schopnosti, jaké bývaly obvykle přisuzovány Libuši, Kazi a Tetě. Také zde dojde na připomínku Amazonek, Vlasta se dokonce v jedné chvíli přirovnává k Penthesileie, jejich bájně královně.⁶⁸ Konec bojů je u Hájka vypořádán vůbec nejbrutálněji, nejen že dívky nejsou po porážce ušetřeny, ale jsou nejprve zneuctěny, pak svrženy z oken a hradeb Děvína a jejich mrtvá těla zůstanou vydána na pospas ptákům a psům.

V českém prostředí byla *Hájkova kronika* oblíbeným námětem a před Zeyerem se tak tematického okruhu vztahujícímu se k domnělým počátkům českého státu chopili samozřejmě i jiní autoři. Na konci 18. a počátku 19. století šlo obvykle o divadelní hry,⁶⁹ výjimku tvoří próza

---

⁶³ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 172.

⁶⁴ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 161 – 238.

⁶⁵ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 179.

⁶⁶ 1848 v prvním díle *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*, více o tom píše ve své práci Ladislav Futtera.

⁶⁷ LINKA, J. (ed.): HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, s. 65 – 78.

⁶⁸ LINKA, J. (ed.): HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*, s. 70 – 71.

⁶⁹ srov. FUTTERA, L.: *Německá píseň o české Libuši: obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století*, s. 73 – 76.

Prokopa Šedivého *České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty* a epos *Děvín* od Šebestiána Hněvkovského.⁷⁰

Zeyer pochopitelně nevycházel pouze z Hájka, ale zapojil především svou širokou znalost mytologií, jak ve svém výkladu dokládá Voborník.⁷¹ Také Lorenzová ve svém příspěvku do sborníku zeyerovských přednášek na to upomíná, například když – ve shodě s Voborníkem – o „Zeleném vítězi“ říká, že: „[...] vychází z prastarého a univerzálního mýtu o smrti a zmrtyvýchvstání hrdiny, jímž je symbolizována roční dráha slunce, věčné vítězství jara nad zimou, života nad smrtí, je oslavou návratu slunce a světla.“⁷² a připomíná, že předobrazem Zeleného vítěze, Tetčina „zlatého snu“⁷³ je řecký mýtus o Adonidovi, nebo že v obrazu lásky Cirada, který je synem Polednice, a Šárky, jakožto kněžky měsíce, je obsažen symbol „míjení, nemožnost[i] setkání obou nebeských těles, což je opět častým motivem archaické mytologie.“⁷⁴

Samostatnou kapitolu v rámci mýtu o Libuši tvoří *Rukopis zelenohorský*,⁷⁵ jinak také nazývaný *Libušin soud*. Ten, jak píše Macura ve *Snu o Libuši*, do značné míry definoval patetický náhled na postavu kněžny v českém národním obrození a její vznešenost v dílech, která následovala po „objevení“.⁷⁶ Zatímco RK („nalezen“ 1817) byl po svém vlasteneckou veřejností nejprve nadšeně přijat, o pravosti RZ se vedly spory již od samotného počátku (1818), kdy ho za falzum označil Josef Dobrovský. Od konce 50. let však argumenty proti pravosti *Rukopisů* dále sílily a debata byla velmi vyostřená.⁷⁷ Ačkoli finální revize započala až roku 1886, tedy šest let po prvním vydání *Vyšehradu*, statí Jana Gebauera v *Atheneu*, nutnost vyrovnat se s pochybnostmi o pravosti těchto pilířů zde byla tedy přítomná již dříve.⁷⁸ Podle Jaroslavy Janáčkové se Zeyer

---

⁷⁰ Lépe by bylo mluvit o eposech, protože Hněvkovský svou první verzi z roku 1805 dramaticky přepracoval a rozšířil. Došlo dokonce i na úpravu podtitulu, zatímco v prvním případě šlo o „*báseň směšnohrdinskou*“, roku 1829 vyšel *Děvín* jako „*báseň romantickohrdinská*“.

⁷¹ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 83 – 107.

⁷² LORENZOVÁ, H.: Solární mýtus v díle Julia Zeyera. In VLČEK, T. (ed.): *Texty, sny, obrazy: [sborník zeyerovských přednášek]*, s. 39.

⁷³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 74.

⁷⁴ LORENZOVÁ, H.: Solární mýtus v díle Julia Zeyera. In VLČEK, T. (ed.): *Texty, sny, obrazy: [sborník zeyerovských přednášek]*, s. 39.

⁷⁵ Pro *Rukopisy královédvorský a zelenohorský* budeme používat vžitou zkratku RKZ, pro *Rukopis zelenohorský*, jemuž se zde budeme věnovat především, pak zkratku RZ a pro *Rukopis královédvorský* RK.

⁷⁶ MACURA, V.: *Sen o Libuši*. In *Český sen*, s. 93 – 95.

⁷⁷ Odpůrci pravosti byli označováni za zrádce národa.

⁷⁸ Jaroslava Janáčková o takzvané generaci Národního divadla a vlivu sporů o Rukopisy na její tvorbu píše: „*Kultuře, která si právě [...] dobudovala Národní divadlo, se veršovaná epika včerně eposu, žánru stěžejního, jevila jako adekvátní a potřebná. [...] Specifickou objednávkou vyostřovala kritika Rukopisu královédvorského a zelenohorského, zahájena koncem sedmdesátých let. Mýtus borcený a v krutých zápasech odvrhovaný měl být nahrazen novými*

Rukopisům při tvorbě *Vyšehradu* vyhnul a tím jej: „vlastně [pojal] už jako náhradu za mýtus, který se začínal hroutit.“,⁷⁹ ačkoliv je třeba zdůraznit, že mezi *Rukopisem zelenohorským* a *Vyšehradem* existuje podobnost alespoň v onom statickém a velebně patetickém zobrazení kněžny Libuše.

S probuzením romantického zájmu o mýtus a folklor, dávaným do souvislosti s vlivem filozofie Johanna Gottfrieda Herdera se pojí i zpracování českých pověstí v dílech autorů mimo český jazykový okruh, ať už původem z českého, nebo německého a rakouského prostředí. Z německých autorů šlo o samotného Herdera, který tuto látku využil už roku 1779 v *Lidových písních* (báseň „Knížecí stůl“), o J. K. A. Masäuse, který pověst zpracoval spíše jako fantastický příběh s milostnou zápletkou (vydán jako součást třetího svazku *Volksmärchen der Deutschen*, které vycházely v letech 1782 - 1787), dále o J. F. E. Albrechta a jeho román *Dcery Krokovy* z roku 1792, či Clemense Brentana s jeho monumentálním dramatem opatřeným dokonce obsáhlým komentářem (*Založení Prahy*, 1815). Z rakouských autorů připomeňme Franze Grillparzera a jeho tragédii *Libuše*, na níž pracoval dlouhých deset let a která byla uvedena až po autorově smrti, roku 1872.⁸⁰

Podat podrobnější přehled děl, která se nějakým způsobem k pověstem o počátcích českého národa vztahují, není, vzhledem ke zvolenému tématu, v našich možnostech. Podrobnou analýzu a srovnání českojazyčné a německojazyčné literatury zabývající se tímto tématem však provedl Ladislav Futtera ve své práci *Obraz českého dávnověku v historiografii a krásné literatuře 19. století*. (2014),⁸¹ kterou k přesnějšímu pochopení celkového kontextu doporučujeme.

Kromě slovesného umění se ve stejné inspirační oblasti pohybovala i díla hudební⁸² a výtvarná, především pak Smetanova opera *Libuše* a cyklus symfonických básní *Má vlast*

---

báje, vytvořenými z dávných i nejnovějších pramenů, představ a poezie.“ (JANÁČKOVÁ, J.: Doslov. In *Epické zpěvy*, s. 221 – 222.)

⁷⁹ JANÁČKOVÁ, J.: Doslov. In *Epické zpěvy*, s. 223.

⁸⁰ FUTTERA, L.: *Německá píseň o české Libuši: obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století*, s. 53.

⁸¹ Vyšlo také knižně jako: FUTTERA, L.: *Německá píseň o české Libuši: obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015.

⁸² Pokud se neomezíme na českou tvorbu, je často diskutovaná také blízkost Zeyerových děl s velkými cykly Richarda Wagnera. Zatímco Šalda toto srovnání nejprve zcela odmítá: „*Jaký je tu rozdíl třeba mezi p. Zeyerem a Wagnerem! Tento chtěl si zodpovědět mytologií německou záhadu nejen svého nitra – ale celé soudobosti – chtěl v mytologii najít odpovědi pro činy přítomnosti a budoucnosti [...]. Onen stvořil mytologii naši jen čistě dekoračně, jako **thema snů** [...].*“ (ŠALDA, F. X.: Psychologický medailon p. J. Zeyera. In *Kritické projevy* 2. 1894

a Myslbekova sousoší s postavami z bájně české minulosti a *Rukopisů* (*Záboj a Slavoj*, *Ctirad a Šárka*, *Přemysl a Libuše* a *Lumír a Píseň*). Z výtvarníků můžeme zmínit také další představitele generace Národního divadla, například Mikoláše Alše, Františka Ženíška, či Václava Brožíka. Tento aspekt je rozebírán podrobně ve výše zmiňované Jirátově studii *Zeyerova Libuše* a taktéž jej v komentáři k vydání *Vyšehradu a Trojích pamětí Víta Choráze* shrnula Tereza Riedlbauchová.

– 1895, s.), aby posléze připustil jistou příbuznost: „Ačkoliv Zeyer nevkládá do své bohatýrské epiky a mythologie ani zdaleka tolik filosofické tendence a tolik psychologického subjektivismu jako **Richard Wagner**, jsou si přece v lecčems jejich pokusy přebásnění a dobásnění starých mytů a legend blízky. Nejen ta grandiosnost gesta, šíře linie a žhavost koloritu, ale i tas, tuším, v jádře vždy erotická interpretace.“ (ŠALDA, F. X.: Julius Zeyer. In *Kritické projevy 5. 1901 – 1904*, s. 32.), Jirát naopak vidí Wagnera a Zeyera jako blížence, kteří oba, byť z různých pohnutek, touží „[...] oživit mýtus, **ponořit středověké látky znovu do matečného louhu dávnověkého mýtu**.“ (JIRÁT, V.: *Zeyerova Libuše*. In *Portréty a studie*, s. 230.) Debata také souvisí s dobovou otázkou titanismu a náboženství, srov. MASARYK, T. G.: *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

4. Zeyer a tvorba *Vyšehradu*

Vyšehrad s podtitulem *Kruh epických básní*, vyšel poprvé roku 1880. Básně v něm obsažené následují v tomto pořadí: „Libuša“, „Zelený vítěz“, „Vlasta“, „Ctirad“ a „Lumír“. „Ctirad“ vznikl jako první už koncem roku 1878 na základě Zeyerovy předchozí dohody s Jaroslavem Vrchlickým a jako jediná tato báseň vyšla před knižním vydáním samostatně časopisecky, a to roku 1879 v *Lumíru*. Z korespondence mezi Juliem Zeyerem a J. V. Sládkem, toho času hlavním redaktorem a vydavatelem časopisu *Lumír* se dozvídáme, jak k rozmluvě mezi oběma básníky došlo. Zeyer s Vrchlickým byli na procházce šáreckým údolím a tam se také dohodli, že každý z nich napíše báseň na téma Šárky, jedné z postav dívčí války, o níž se zmiňují *Dalimilova kronika* a *Hájkova kronika*, a vzájemně se tou básní překvapí.⁸³ Toho podzimu se Zeyer s matkou přestěhoval do Liboce u Hvězdy. Podle Voborníka i toto prostředí mělo na Zeyera zásadní vliv. „*Byl podzim, bloudil jsem oborou. Listí padalo valem, ale bez větru, všude byly mlhy; bylo to jako začarováno. Tu se mi zdálo, že z těch mlh tam daleko, daleko v hloubi dlouhých cest vstupují postavy; já viděl celý Vyšehrad. Já viděl Libušu i Přemysla,*“⁸⁴ píše Zeyer Sládkovi v jednom ze svých dopisů. Dále pak: „*Ráno procházel jsem se vždy v lese a díval se na údolí šárecké, kam jsem také viděl ze svého pokoje. Na tu dobu budu vždy vzpomínat s pocitem zvláštním. Ať je Vyšehrad dobrá nebo špatná báseň, pro mou duši je důležitá. Mohu říci, že jsem ji viděl. Byl to život tenkrát visionářský. Ta stará česká země, ty vrchy, ty vlhké duby, ty mlhy, ty západy – vše ke mně přímo volalo! A rozuměl jsem.*“⁸⁵ A v dopise paní Karle Heinrichové podobně: „*Zpomínám s povzdechem na svůj malý tichý pokojík v Liboci, na pohled ze svého okna u psacího stolku. Viděl jsem odtamtud Šárku a zdálo se mi vždy, že tam vidím stíny mythologických našich bohatýrů a bohatýrek blouditi a ta ideální doba našeho národa mně přirostla tak k srdci, že v ní takřka žiju...*“⁸⁶ Je příznačné, že Zeyer zde mluví o svém národě, ačkoliv jeho otec i matka hovořili německy, Zeyerovi předci pocházeli z Alsaska a jeho matka byla židovského původu. Čeština (jak nebylo v české literatuře během 19. století neobvyklé a jak jsme také již zmínili ve druhé kapitole) nebyla Zeyerovým mateřským jazykem. Měl ovšem českou chuť, jejíž působení na Zeyera bývá hojně vyzdvihováno. Právě jí bývá připisován velký

⁸³ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 81.

⁸⁴ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 80 – 81.

⁸⁵ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 81 – 82.

⁸⁶ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 82.

vliv na Zeyerovu tvorbu, byla silným českým elementem v Zeyerově rodinném německém prostředí.⁸⁷ Mluví se opakovaně o pohádkách a starých českých legendách, které mu vyprávěla. Tento obraz se pak často odráží přímo v Zeyerově tvorbě.

V době, kdy Zeyer vydal *Vyšehrad*, měl už na kontě dvě prozaické práce, které vyšly časopisecky i knižně (román *Ondřej Černyšev* v *Lumíru* roku 1875, knižně 1876, a *Báje Šosany*, skládající se ze „Smrti Eviny“ (Lumír, 1877) a dvou předtím časopisecky nevydaných bájí „Král Menkera“ a „Tilottama“, pak vyšly stejně jako *Vyšehrad* roku 1880). Mimo to vyšlo Zeyerovi větší množství próz časopisecky. Jeho první českou prací byla humoreska *Krásné zoubky*, uveřejněná v prvním ročníku časopisu *Paleček* (1872–1873). Poté se jeho domovským časopisem již stal *Lumír*, u nějž Zeyer vydržel po celý svůj život. Zde vyšly další prózy *Duhový pták* (1873), *Z papíru na kornouty* (1874), dále *Jeho svět a její* (1874), novela *Miss Olympia* (1874), *Xaver* (1876), které byly vydány knižně jako *Novely I.* krátce po *Vyšehradu* roku 1880, *Na pomezí cizích světů* (1876), *Román o věrném přátelství Amise a Amila* (1877, knižně rovněž 1880, ovšem také až po vydání *Vyšehradu*) a *Vánoční povídka* (1879). Zeyer zároveň občas překládal a psal drobné studie. *Vyšehrad* byl jeho prvním básnickým dílem a navíc rovnou ambiciózně pojatým velkým epickým dílem, což neuniklo reflexi dobové kritiky.

---

⁸⁷ srov. například u Vobronika (VOBORNÍK, J.: Julius Zeyer, s. 15 – 19.), Pynsenta (PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 19 – 20.) nebo ve Fučíkové studii věnované cele tomuto aspektu Zeyerova díla (FUČÍK, J.: Chůva. In *Tři studie*. s. 98 – 155.).

5. Dobová recepce *Vyšehradu*

Přijetí Zeyerova *Vyšehradu* bylo v dobovém tisku povětšinou vřelé. Kritikové svorně reflektují, že se Zeyer od prózy obrátil k epice. Všichni také oceňují výběr tématu. Většina recenzentů vnímá *Vyšehrad* jako celek (výjimkou je článek v *Ruchu*, kde autor – snad František Chalupa – píše, že: „*Vyšehrad také epem není, poněvadž mu schází hrdina, okolo něhož by se děje soustředily.*“⁸⁸) propojený osou místa (*Osvěta*,⁸⁹ *Světozor*,⁹⁰ *Časopis Musea království českého*⁹¹), či postavami (Kaša, Tetka, hrdinové Trut a Bivoj, především však pěvec Lumír a kněžna Libuše – *Časopis Musea království českého*,⁹² *Česká včela*⁹³) a sjednocený celkovou myšlenkou.⁹⁴

Nejtvrďší kritiky se Zeyerovi dostalo v *Ruchu* a *Světozoru*, kde v obou jmenovaných se recenzenti *Vyšehradu* dotýkají především nečeskosti a to jak ve zpracování tématu, tak ve zvolené formě. V prvně jmenovaném Zeyerovi autor vytýká především nemírné doplňování a domýšlení původních bájí⁹⁵ a odlišnost původu i chování některých postav (Přemysl či Chrudoš),⁹⁶ v druhém z časopisů pak čteme: „[...] místy zdařilo se sice užiti vhodným způsobem bájeslovných pomyslů národních, ale jsou to místa jen sporadická.“⁹⁷ Kritik by dále preferoval spíše trochej, o němž se domnívá, že je jako verš pro český národní epos vhodnější,⁹⁸ a upozorňuje i na další formální nedostatek, čímž je Zeyerovo oddělování zvratného zájmena se od slovesa, což prý: „nemile se dotýká čtenáře.“⁹⁹

Naopak bezvýhradně vřelého přijetí se Zeyerovi dostalo v *Časopisu Musea království českého*, v *Květech* a samozřejmě v domovském *Lumíru*, kde Vrchlický připravil cosi jako

⁸⁸ an. [CHALUPA, F.?]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 213.

⁸⁹ SCHULZ, F.: Nové písemnictví – Básně. *Osvěta*. 1880, roč. 10, č. 8, s. 704.

⁹⁰ an.: Literatura. Česká. *Světozor*. 1880, roč. 14, č. 15, (9. 4.), s. 179.

⁹¹ O. M. [MOKRÝ, O.]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Časopis Musea království českého*. 1880, roč. 54, č. 2, s. 364.

⁹² ibidem

⁹³ ČERMÁK, B.: Vyšehrad. Kruh epických básní. *Česká včela* 1880, roč. 5, č. 7, (10. 4.), s. 127.

⁹⁴ ibidem

⁹⁵ an. [CHALUPA, F.?]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 213 – 214.

⁹⁶ an. [CHALUPA, F.?]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214.

⁹⁷ an.: Literatura. Česká. *Světozor*. 1880, roč. 14, č. 15, (9. 4.), s. 179.

⁹⁸ V *Květech* pak byl Zeyerův nerýmovaný pětistopý jamb naopak vyzdvižen, když jej Svatopluk Čech ocenil jako „lahodně plynoucí a harmonicky zvonící“ (S. [ČECH, S.]: Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera. *Květy*. 1880, roč. 2, č. 8, s. 251.)

⁹⁹ ibidem

obhajobu vůči výtkám, které se na Zeyerovo dílo snesly.¹⁰⁰ Také Zeyerův učitel ze staroměstské reálky Jan Neruda ocenil svého bývalého žáka v *Národních listech*, vytknul mu ovšem, že děj bývá přerušován dlouhými vyprávěními osob o věcech minulých a že by se tyto popisované události daly podat dramatictější.¹⁰¹ Neruda se také domnívá, že Zeyerův pětistopý nerýmovaný jamb je až příliš důsledný a že by neškodilo zvýraznit alespoň konce zpěvů a jiná významná místa asonancí či aliterací pro větší hudebnost.¹⁰² Velmi příznivou recenzí odměnil Zeyera také Bohuslav Čermák v *České včele*, když napsal: „*Jako velkolepá symfonie zní tyto báje, vždy k jedné a též melodii se navraceje.*“¹⁰³

Z oněch pěti básní je jako nejzdařilejší oceňován povětšinou „Ctirad“ (*Česká včela*,¹⁰⁴ *Národní listy*,¹⁰⁵ *Osvěta*,¹⁰⁶ *Ruch*¹⁰⁷). Po něm je obvykle zmiňován ještě „Zelený vítěz“. (*Osvěta*,¹⁰⁸ *Ruch*.¹⁰⁹ V *Osvětě* kladen spolu s „Ctiradem“ na první místo.) „Lumír“ je, i vzhledem k mnohem menšímu rozsahu oproti ostatním čtyřem oddílům, vnímán jako epilog k předcházejícímu ději (*Časopis Musea království českého*¹¹⁰). Tato poslední báseň je spolu „Vlastou“ rovněž vyzdvihována v *Osvětě*, kde Ferdinand Schulz píše, že obsahují: „[...] *hojně míst neobyčejné krásy umělecké, uchvacující nás svou duchovní silou a citovou něhou, velebností děje a lahodou epické formy.*“¹¹¹ Lumírova postava je však málo výrazná, je pouze poslem¹¹² a jeho poslední zpěv je Zeyerem navíc jen popsán, ale nikoli předveden.¹¹³ „Vlastě“ se pak věnuje méně pozornosti, obvykle jde v recenzích jen o krátké shrnutí děje. Jen Jan Neruda o tomto oddílu v tom svém píše: „*Třetí báseň ‚Vlasta‘ jest bájí o té lidské, staré nenávisti,*

¹⁰⁰ To se týká především otázky, nakolik je *Vyšehrad* „českým“ dílem, srov. -da. [Jaroslav Vrchlický]: *Vyšehrad*. Kruh epických básní od Julia Zeyera. *Lumír*. 1880, roč. 8, č. 13, s. 208.

¹⁰¹ Δ [NERUDA, J.]: *Vyšehrad*. Kruh epických básní – Od Julia Zeyera. *Národní listy*. 1880, roč. 20, č. 80, (2. 4.), s. 1.

¹⁰² *ibidem*

¹⁰³ ČERMÁK, B.: *Vyšehrad*. Kruh epických básní. *Česká včela* 1880, roč. 5, č. 7, (10. 4.), s. 127.

¹⁰⁴ *ibidem*

¹⁰⁵ Δ [NERUDA, J.]: *Vyšehrad*. Kruh epických básní – Od Julia Zeyera. *Národní listy*. 1880, roč. 20, č. 80, (2. 4.), s. 1.

¹⁰⁶ SCHULZ, F.: *Nové písemnictví – Básně. Osvěta*. 1880, roč. 10, č. 8, s. 705.

¹⁰⁷ an. [CHALUPA, F.?): *Vyšehrad*. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214.

¹⁰⁸ SCHULZ, F.: *Nové písemnictví – Básně. Osvěta*. 1880, roč. 10, č. 8, s. 705.

¹⁰⁹ an. [CHALUPA, F.?): *Vyšehrad*. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214.

¹¹⁰ O. M. [MOKRÝ, O.]: *Vyšehrad*. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Časopis Musea království Českého*. 1880, roč. 54, č. 2, s. 365.

¹¹¹ SCHULZ, F.: *Nové písemnictví – Básně. Osvěta*. 1880, roč. 10, č. 8, s. 705.

¹¹² „Lumírovi přidělena úloha méně závažná.“ an. [CHALUPA, F.?): *Vyšehrad*. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214, podobně jej vykládá Voborník (s. 93).

¹¹³ srov. ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 232.

a nenávist ta líčena v křišťálově čisté abstrakci své.¹¹⁴ V České včele pak sice oceňují půvab a krásu každé z básní,¹¹⁵ u „Vlasty“, „Lumíra“ a „Libuše“ však upozorňují na to, že dokonalosti „Ctirada“ a „Zeleného vítěze“ tyto nedosahují kvůli rozrušené kompozici (což bude pravděpodobně směřováno jako výtka především na část cyklu „Libuša“, v níž je vloženo nejvíce vedlejších příběhů v rámci *Vyšehradu* jako celku), či kvůli chudší látce vůbec.¹¹⁶

Kritikové také nejčastěji chválí, jak Zeyer ztvárnil své postavy, vyzdvihují zejména jejich plastičnost (*Osvěta*,¹¹⁷ *Světlozor*¹¹⁸). Výslovně se o Vlastě jako o postavě zmiňují pouze v *Ruchu*¹¹⁹ a v *Časopise Musea království českého*, kde Otakar Mokřý dodává obsírněji: „*Vlasta jest představitelkou myšlenky emancipace žen, v níž tuší ‚novou zoru, nové doby řád‘; tím nabývá postava její vyššího etického rázu a pád její – jest jako každé skončení velké myšlenky – tragickým.*“¹²⁰

Navzdory poměrně přívětivým kritikám přijali čtenáři po prvním vydání *Vyšehradu* dílo relativně vlažně.¹²¹ Druhé vydání se objevilo až roku 1886 a třetí dokonce roku 1899, tedy jen dva roky před Zeyerovou smrtí a devatenáct let po prvním vydání. Recenzím pozdějších vydání jsme se rozhodli nevěnovat pozornost.¹²²

---

¹¹⁴ Δ [NERUDA, J.]: Vyšehrad. Kruh epických básní – Od Julia Zeyera. *Národní listy*. 1880, roč. 20, č. 80, (2. 4.), s. 1.

¹¹⁵ ČERMÁK, B.: Vyšehrad. Kruh epických básní. *Česká včela* 1880, roč. 5, č. 7, (10. 4.), s. 127.

¹¹⁶ ibidem

¹¹⁷ SCHULZ, F.: Nové písemnictví – Básně. *Osvěta*. 1880, roč. 10, č. 8, s. 704 – 705.

¹¹⁸ an.: Literatura. Česká. *Světlozor*. 1880, roč. 14, č. 15, (9. 4.), s. 179.

¹¹⁹ „*Vlasta, Trut, Ctirad nakraselni jsou a vyličení plasticky.*“ (an. [CHALUPA, F.?): Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214.)

¹²⁰ O. M. [MOKŘÝ, O.]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Časopis Musea království Českého*. 1880, roč. 54, č. 2, s. 365.

¹²¹ srov. FRÁNEK, M.: *Recepce díla Julia Zeyera v letech 1873 – 1901*, s. 27.

¹²² Na téma recepce Zeyerových děl vznikla disertační práce Michala Fránka: *Recepce díla Julia Zeyera v letech 1873 – 1901*.

6. Zeyer a jeho ženské postavy

Zeyerův specifický vztah k ženám dává jak Voborník,¹²³ tak ve shodě s ním i Pynsent¹²⁴ do souvislosti s autorovým životem, jeho silnou vazbou na matku a sestry a obecně velmi dobrými a úzkými přátelskými vztahy s dalšími ženami v tehdejší společnosti. Pynsent mluví o korespondenci mezi Zeyerem a manželkami či dcerami jeho známých, explicitně zmiňuje například jeho blízké přátelství se Zdenkou Braunerovou. Často je připomínána Zeyerova česká chůva, která také opakovaně v Zeyerově díle vystupuje jako jistý prototyp. (Její vliv vizte dále.) Podle Pynsenta byl Zeyerův svět ženským světem podobně jako svět jeho hrdiny Plojgara¹²⁵ a silný vliv jeho matky, sester a chůvy mohl být pro autora dokonce až škodlivý.¹²⁶ Zeyerova žena je ideál,¹²⁷ píše dále Pynsent ve své monografii a ačkoli se zabývá přednostně jiným typem Zeyerovy tvorby, je možné jeho slova aplikovat i na Zeyerovy epické básně. Zeyerovy ženy dělí Pynsent do dvou kategorií, které lze popsat jako žena – anděl a žena – démon. Je to poněkud zjednodušené pojetí, z něhož se vymykají právě specifické, a v díle Julia Zeyera často opakované, figury matky, která je obvykle sakralizována, a chůvy, vypravěčky příběhů a ochránkyně, (srovnejme zde například matku, jak vystupuje v románu *Jan Maria Plojgar*, a chůvy Bětu a Suntarellu tamtéž, či zemřelou paní Saloménu z Častolárů v epické básni *Grizelda*, kde v obdobné roli chůvy vystupuje Estera), v zásadě však toto rozdělení, které vzniklo do jisté míry účelově – pro zdůraznění paralel mezi dekadencí a Juliem Zeyerem, respektive cíleným zaměřením na dekadentními tématy a motivy v jeho díle – lze přijmout jako funkční. Nejlépe je tato dichotomie zřetelná na románu *Jan Maria Plojgar*, v dvojici ženských hrdinek paní Dragopulos – Catarina di Soranesi. Typ ženy – anděla je charakterizován ženou inteligentní, kulturní, krásnou a zbožnou, zatímco žena – démon je krutá, vášnivá a mocná kurtizána.¹²⁸

Již pro Zeyerův *Vyšehrad*, kde sice vystupují ženy vlastně svým ne zcela lidským původem doslovně andělské, či démonské, ovšem ve velmi odlišném kontextu, je ovšem důležité především, že podle Pynsenta: „[...] *Woman is active in Zeyer's world, and man essentially is*

¹²³ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 6 – 9, s. 19 – 20.

¹²⁴ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 20 a také s. 61.

¹²⁵ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 20.

¹²⁶ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 61.

¹²⁷ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 34.

¹²⁸ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 36.

passive.¹²⁹ Tento motiv je ve *Vyšehradu* silně přítomný například v případě zasnub kněžny Libuše s Přemyslem, kdy kněžna vyhledává (ovšem do té míry ve shodě s původní pověstí) sama svého vyvoleného muže, toho, který se nikdy neposkrvnil krví.¹³⁰ Obdobně však můžeme tento motiv rozvinout u většiny výraznějších ženských postav, snad s výjimkou u snivé a pasivní Tetky, kdy je třeba brát v úvahu, jaké atributy se tradičně přidružují v Zeyerově pojetí se snivostí.¹³¹ Připomeňme si Kašu, nejstarší ze sester, která je onou skrytou hybnou silou za činy Bivoje, která navíc i v situaci, kdy sestry truchlí pro svého zemřelého otce, pamatuje na Krokova poslední slova a pověří Tetku spálením jeho obřadního pláště,¹³² a která se nakonec nebojí postavit ani zákonům smrti,¹³³ ani své vlastní hrdosti,¹³⁴ zatímco Bivoj se skrývá před světem ve jeskyni uprostřed lesů, kde pro svou, jak se domnívá, neopětovanou lásku ke Kaše tiše trpí. Tento model aktivně jednajících žen se hodí i na Šárku, která sama a z vlastní vůle přichází do Libušiny hrobky pro čarounou korunu, sama také vymyslí plán, který má zahubit Ctirada. Šárka je, naneštěstí pro ni, pevnější ve své oddanosti než Ctirad. On podléhá lásce, ona se jí vytrhne, ale pak proto trpí. Ideálním příkladem je ovšem i Vlasta a její dívky. Zatímco ony bojují, rekové se shromažďují na Vyšehradě kolem Přemysla v kruhu, který dala postavit Libuša, a vzpomínají na zašlé časy míru. Dokonce i po smrti Ctirada je to jeho matka, polednice Hěla, která musí vyzvat muže k boji, a také ona, ač démonická¹³⁵ a děsivá, když ve svém utrpení volá po pomstě, je stále ženou. Vlasta je ovšem vůbec ženou činu. V přivítání, kterým ji uvítá pěvec Lumír, když se Vlasta vrací, se dozvídáme, že sama řekla: „*Jak vy tak já vydám se na cesty, / bych těžkým mlatem stvůry hubila. / Co velký vítěz zase vrátím se...*“¹³⁶ Nakonec i Nynva, zajatá žena temného reka Chrudoše bere v posledním možném okamžiku šanci se pomstít do vlastních rukou, šanci, o které dlouho jen snila, když zlomí Chrudošův luk a nechá ho bez lítosti a bez váhání zemřít v rukou dívek, které dobyly Motol.

Dalším znakem Zeyerových žen, o němž se Pynsent zmiňuje je tento: „*Woman without love is not a woman. Perhaps she becomes a demon [...]*“¹³⁷ a ten souzní i s tím, jak Voborník vysvětluje bájeslovnou symboliku Zeyerova díla. „*[...] pokud jsou ženy (vody a oblaky) v moci*

¹²⁹ ibidem

¹³⁰ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 50 – 51.

¹³¹ srov. PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadences*, s. 63 – 67.

¹³² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 67.

¹³³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 92 – 93, s. 101, s. 103 – 105.

¹³⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 107.

¹³⁵ srov. Voborníkovo přirovnání Hély k harpyji, VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 88.

¹³⁶ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 117.

¹³⁷ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 37.

*podzemní temnoty a hrozných démonů noci, samy jsou nestvůrami nebo démony; jsou z té moci osvobozeny, proměňují se v krásné bohyně, manželky bohů nebeských. Proto samy touží po takovém osvobození a cestou k tomu jest láska.*¹³⁸ Tento moment se zjevně nedá vztáhnout na Libuši ani její sestry, ovšem jeho platnost je velmi výrazná právě u postav ambivalentních jako jsou Šárka a Vlasta. Šárka, mocná kněžka luny, která zná slova otevírající podzemní sluje s poklady, dokáže věštit z hvězd a jako duše, která za sebou zanechá své spící tělo, se pohybovat po světě, se zamiluje do muže, jehož by si přála nenávidět. Nejen proto, že je muž a tedy nepřítel, zkazil navíc odvážný plán, který připravila. Šárčina řeč, kterou kněžka pronáší k zemřelé kněžně Libuši, je vůbec momentem, nad nímž bude nutné se dále zastavit, a vrátíme se k němu při analýze postavy kněžny Libuše. Zde jen poznamenejme, že Šárčina řeč je troufalá, dívka ví o své moci a všech jejích možnostech a touží dosáhnout úspěchu ve svém poslání. Věří také ve Vlastiny ideály, pro něž riskuje svůj život. Láska ovšem hrozí vše změnit, Šárka však nakonec nezradí svůj ideál, a přece vše obětuje pro lásku, i když pozdě. Z pohledu Voborníkova se jí tím dostává vykoupení: „[...] ze Šárky mstivé a lstivé se láskou [...] stává velebná bohyně s trpícím srdcem ženy.“¹³⁹ Ale Vlasta zůstává v tomto podání démonem, bohyní temnoty, jejího srdce se nedotkne láska, alespoň ne jiná láska, než láska k Libuši.¹⁴⁰ Ta láska se však mění, ne snad v zášť, jak míní kněžna,¹⁴¹ ale zajisté ve zklamání. Vlasta vysvětluje Libuši: „Já k tobě spěchala na Vyšehrad, / ty mělas spásou být, já mečem jen / v tvé ruce, pouta přetrhající...“¹⁴² Libuša však již nemůže pomoci naplnit Vlastin sen, sama se provdala za Přemysla, a ve Vlastiných očích tak přijala ona pouta podrobení se.¹⁴³ Můžeme tedy vidět Vlastu tímto prizmatem a potvrdit naši domněnku, že i další Pynsentova teze se dá aplikovat i na Zeyerovu epickou tvorbu, o níž si britský bohemista příliš dobrého nemyslel.¹⁴⁴

A nakonec se podívejme ještě na jednu význačnou charakteristiku žen v Zeyerově díle, jak ji Pynsent zformuloval: „*Women are psychologically stronger than men in Zeyer's work,*

¹³⁸ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 91.

¹³⁹ *ibidem*

¹⁴⁰ srov. „Já hledám tebe, / řeklas klidně jí, / chci s tebou žít, chci tebe milovat.“ (ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116), či „Já posud miluju tě, Libušo[...]" (ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 131.). Podrobněji se budeme vztahu mezi Libuší a Vlastou věnovat v desáté kapitole.

¹⁴¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 126.

¹⁴² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 141.

¹⁴³ Zde se vzhledem k mírumilovnosti kněžny Libuše (o níž se budeme zmiňovat podrobněji v části věnované analýze její postavy) je třeba zamyslet, zda by Vlastin byl býval sen došel naplnění, kdyby k sňatku nedošlo, a zda-li by bylo možné, aby ženy nabyly volnost bez boje.

¹⁴⁴ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 52 a s. 128.

*sometimes even physically stronger. Very often woman fulfils man's role.*¹⁴⁵ Ženy, psychicky silnější, nebo nazvěme je snad přesněji odolnější, nejsou pro Vyšehrad ničím neobvyklým. Naopak jako jejich protiklad můžeme vidět mnoho mužů,¹⁴⁶ tento vzorec se pak nejvýrazněji promítá v postavě Lumíra. Chráníme se nazvat ho slabým. I on je rekem, vítá přece před zlatou branou Vyšehradu přichozí, je však již starý¹⁴⁷ a především není založením válečník, ale pěvec. Je jisté, že právě v Lumírovi a v Tetce se nejsilněji odráží básníkovo vlastní založení. Lumír netouží po boji, krvi a smrti, ctí naopak laskavost, lásku a mír, které jsou, jak si ukážeme dále, zpodobněné Libuší. Jako pěvec, dávná obdoba moderního básníka, má nakonec Lumír i velmi specifickou roli v rámci textu *Vyšehradu* a to jak v jednotlivých básních, tak v celku tohoto epického kruhu. Často vystupuje jako posel, především je však svědkem událostí, které ostatním lidem často zůstávají skryty. V duchu neoromantismu ho tedy můžeme vidět jako postavu neobyčejnou, vidí to, co zůstává mimo dosah každodennosti, poznává tajemství a o něm pak podává zprávu. Je také spojující linií se starým věkem, a když odchází, ten věk nadobro končí, nejen fakticky, ale i symbolicky, přestože Kaša, Bivoj i Tetka stále žijí (alespoň není důvod myslet si, že by zahynuli, Vyšehradu také stále vládne Přemysl, syn Slunce a Země. Jen věk, který nastává po odchodu Lumíra, je jiný, protože samotným okamžikem zlomu ve skutečnosti nebyla Libušina smrt, ačkoli se k ní tímto způsobem opakovaně odkazuje.¹⁴⁸ (Ale i o ní se dozvídáme pouze zprostředkovaně, jednak z Lumírova poselství Vlastě, jednak z vyprávění kmeta Dobrovoje, který zase zmiňuje vyprávění Trutovo. – Máme zde tedy zajímavé zdvojení: o smrti kněžny se nám podává zpráva skrze vyprávění ve vyprávění.) Okamžikem zlomu je totiž ona samotná dívčí válka, která značí chaos probíhající při každé velké proměně dob.¹⁴⁹ Teprve když je válka konečně u konce (a to se děje až ve chvíli, kdy Lumír přináší na Vyšehrad zvěst o

¹⁴⁵ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 38.

¹⁴⁶ Všimněme si například těchto faktorů: Hela musí muže pobízet k boji po smrti a pohanění Ctírada, Dobrovoj je příliš stár pro boj, Přemysl a jeho rekové, jak to nazývá Ctírad: „[...] nad zlatým věkem truchlí minulým.“ (s. 185), v příběhu Chobola a Nynvy – vlčice využívá Chobol nezranitelnosti, kterou díky své ženě oplývá, o Trutových dobrodružstvích se dozvídáme pouze skrze vyprávění, podobně Bivoj se pro Kašu zcela vzdává násilí. Mimořádné postavení pak mají pak pochopitelně Chrudoš a Ctírad, kteří se zdají aktivnější a boječtivější než ostatní muži. Ani Chrudoš však – přestože se o to pokouší – nedovede své plány dotáhnout do konce (srov. jeho plánovaný útok na Vyšehrad v první básni, s. 30 – 32.) a Ctírad umírá příliš záhy, k podpoře Přemysla a střetu, k němuž se připravoval, nakonec nedojde. Je vůbec příznačné, že oba tito muži zahynou.

¹⁴⁷ srov. například: „Tak, Vlasto, pravila mi Libuša: viz, stařec, padám v prach před tváří tvou [...]“ (ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 145.)

¹⁴⁸ Motiv smrti Libuše, která je koncem zlatého věku, je v třetí, čtvrté i páté básni opakovaně připomínán, zde například v samém závěru cyklu: „Bylť mému lidu jarem Vyšehrad. / to jaro zašlo smrtí Libuše, [...]“ (ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 233.). Symbolem proměny starého v nové je ale také založení Prahy, srov. Lumírovo loučení na straně 233 a rozhovor mezi Přemyslem a Libuší po kněžnině slavné věštbě (s. 122 – 124).

¹⁴⁹ srov. RIEDLBAUCHOVÁ, T.: Komentář. In *Vyšehrad / Troje paměti Vítá Choráze*, s. 277.

Vlastině konci), znamená to skutečné nastolení nového řádu, nové doby. Proto tehdy Lumír zpívá píseň, kde vzpomíná na časy, které právě zašly, časy, do nichž i on patřil. Nový svět je mu cizí a Vyšehrad zůstává po odchodu básníka osiřelý. Důvodem je právě sama specifická povaha pěvce. On je ten, který nese a předává vzpomínky, ten kdo oživuje paměť a vybírá z minulosti obrazy, které navrací přítomnosti. Bez něj bude vzpomínka uvadat, až se vytratí. Nastolení nového pořádku stálo mnoho životů. *Lumír* jako báseň odhaluje v postavách Přemysla a Lumíra tragiku tohoto vítězství: „[...]na stolci vytesaném z kamene / v hluboké dumě seděl Přemysl / a truchlil, vítěz, nad svým vítězstvím.“¹⁵⁰ říká se nám o knížeti, podobně také pěvec trpí: „Já u skal hledal onu útrpnost, / jež z řader lidí byla zmizela, / já žaloval necitným kamenům, / na srdce lidské, necitnější jich, / a zrak můj oslepený slzami / vždy nový úžas z toho nebe ssál, / jež krvavé se rdělo nade mnou.“¹⁵¹ a dále na samém konci básně a v poslední promluvě celého cyklu říká: „Já nebudu vám pěti o boji, / o vítězství, o velkém omylu, / do jehož bezdna osud Vlastu vhnal! / Necht' jiný pje činy krvavé.“¹⁵²

Vraťme se však nyní k silným ženám. Je nutné zopakovat především již výše vyzdvížená jména, Kaša, Šárka a Vlasta, ale jistě i Libuša. Libuša je příkladem obzvláště zajímavým, protože její síla je v lásce a vznešenosti, přestože je obdařena skutečně holubičí povahou dokáže přinutit Chrudoše, který se proti ní třikrát postaví, aby zahanbeně ustoupil.¹⁵³ Její síla a odhodlání však během vývoje příběhu mizí, jak se blíží její konec. Této proměně se budeme dále v textu věnovat podrobněji. Kaša je silná ve své moudrosti a vtipu. Ví, co a kdy je třeba dělat, a dokáže přimět své okolí, aby to skutečně udělalo. (Opět pomysleme na Bivoje a malou léčku, kterou mu Kaša nastrojila.)¹⁵⁴ Šárka je silná ve svých rozhodnutích, je připravená nést důsledky svých činů až do hořkého konce. Nehledá smrt, po níž touží, aby se mohla Ctiradovi opět přiblížit, ale přijímá věčné utrpení a pokání.¹⁵⁵ V tomto je nejpodobnější Vlastě, jež je podobně odhodlaná nesklonit se před osudem.¹⁵⁶ Vlasta je navíc i příkladem ženy silné fyzicky. Mnoho dokladů uvidíme podrobněji v kapitole věnující se rozboru Vlastiny postavy,

¹⁵⁰ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 221.

¹⁵¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 224 – 225.

¹⁵² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 233.

¹⁵³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 32.

¹⁵⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 98 – 99.

¹⁵⁵ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 214 – 215 a dále s. 217 – 218.

¹⁵⁶ „Ty dřívě mluvils mi o osudu? / Jsemť bohatýřem dost, bych do boje / i s osudem se dala železným. / Snad skruší mne! Vřak ne bez zápasu!“¹⁵⁶, říká Vlasta Lumírovi na konci třetího zpěvu (s. 156) a v pátém se pak její slova vrací ve variaci na tentýž motiv jako ozvěna: „Meč vypad' z ruky, osud zlomil jej, / vřak čelo sklonit nedovedu přec.“¹⁵⁷ (s. 228).

doklady její fyzické síly však nacházíme na více místech. Zřetelně například v Lumírově uvítací řeči, když připomíná její příchod na Vyšehrad: „[...] *tu vzalas Trutův mlat, / jenž ležel v stínu dřímajících lip, / a hodilas jím proti skále tak, / že náhlý liják jisker vytrysk' z ní, / a z hrudi její balvan vytrh' se / a kutálel se s hromem do řeky.*“¹⁵⁷ či při Vlastině souboji s Chrudošem, kde dokonce autor opouští na okamžik pozici nestranného vypravěče a oslovuje Vlastu přímo: „*V tom okamžení zachvěje se dům, / jak by se v základy své sbořit chtěl. / To byla, Vlasto, silná ruka tvá, / jež proti bráně balvan ohromný / tak bohatýrsky mocně mrštila! / Jak jarní hrom, tak balvan přiletěl / a brána zela temným otvorem.*“¹⁵⁸ Tím už se ale dostáváme přímo k Vlastě a účelu, jaký jí Zeyer přisoudil.

---

¹⁵⁷ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116.

¹⁵⁸ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 150.

7. Konstrukce Vlasty, její podoba

*„Odkud ta síla, dcero, v pažích tvých!
Kdo jest tvůj otec, rci, kdo máti tvá?‘
Ty odpovědělas mu klidně tak:
„Bor temný, ve dne v noci hučíci
jest otcem mým, a hora modravá,
kol jejíž hlavy visí oblaka,
jest máti mou... Ti dali sílu mně.
Strom každý, který bouři vzdoruje,
mým bratrem jest, a sestrou bystřice,
jež nikdy nespí, stále zpívajíc
svou hromnou píseň mezi skalami.
Víc netaž se, neb nepovím ti víc.“¹⁵⁹*

První zmínka o Vlastě se objeví v druhé části *Vyšehradu*, „Zeleném vítězi“, kde Kaša, toužící po volnosti, které byla uvyklá, v hořkosti volá: „*Ó, kéž by Vlasta moje byla zde! / Ta rozuměla by mým žalobám, / ta cítila by se mnou pokoru, / již hrdým zrakem muži hlásali, / byť ani slova nepronášeli!*“¹⁶⁰ V první básni cyklu, „Libuši“, se Vlasta neukáže vůbec, ani na ni není vzpomínáno. Přichází však na začátku třetí básně, kde se setkává s pěvcem Lumírem, a její vzhled je líčen takto: „*[...] tu v zraky jeho zašleh’ zbraně lesk; / zved’ hlavu překvapen a ženy zjev / stál před ním krásný, vznešenosti pln. / Šat temný halil hrdou postavu, / na černých vlasech přílba svítila, / po boku houpal meč se mohutný, / a blesky vrhal kolem zlatý štít.*“¹⁶¹ V básni, nazvané Vlastiným jménem, se soustředí většina popisů její postavy. Velký prostor dostává ještě v závěrečné básni cyklu, byť už jen zprostředkovaně skrze Lumíra, který líčí její konec. Ve čtvrté básni, „Ctiradovi“, se o ní několikrát zmiňuje Šárka, ale Vlasta sama se ukáže až v dramatické scéně při boji o Děvín. Odhlédneme-li tedy od zmínky v „Zeleném vítězi“, budeme se v této kapitole věnovat třetímu, čtvrtému a pátému zpěvu. Při podrobné četbě vidíme, jak Zeyer konstruuje obraz Vlasty za pomoci opakujících se motivů. Víme, jak Vlasta vypadá. Je vysoká

¹⁵⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 117.

¹⁶⁰ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 60.

¹⁶¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 115.

(„[...] vysoká a mlčenlivá stála přede mnou [...]“),¹⁶² černovlasá („na černých vlasech přilba svítila“),¹⁶³ temnooká („[o]cí temných černý blesk [...]“),¹⁶⁴ bledé pleti a krásné, vznešené tváře („A Vlastin krásný, bledý obličej / se zasmuší jak ladná krajina, / když nad ní visí těžký, temný mrak.“).¹⁶⁵ Jezdí na bílém koni a chodí ozbrojená svým mohutným mečem, nosí štít a na hlavě má přilbici, kterou později vymění za čelenku, či korunu, znak toho, že je kněžnou. Obléká nejprve temný, snad zlatem vyšívaný, později stříbrný plášť a bělostné roucho. Nosí zlatý nebo bílý štít zdobený drahokamy. Má silný, zvučný hlas a sama vládne velkou silou. Ve zlobě je popisována jako hrozná, děsíci.

V rámci popisu Vlastina vzhledu používá Zeyer víceméně stabilní okruh přirovnání. Jde o následující: mrak (nebo mračno, chmura), blesk, hvězda, hrom, luna, záblesk, meč, kov, sosna, dub a naposledy i poněkud netypicky v závěru třetí básně a v poslední básni slunce.¹⁶⁶ Také barevný okruh tomuto odpovídá, jde o kontrast černého a bledého, bílého, stříbrného. Je však o bledost chladnou, v protikladu ke zlaté Libuši, přijímající a pečující. Jak píše Voborník,¹⁶⁷ Libuše značí letní zemi, zemi úrodnou, na vrcholu svých sil. Vlasta by pak podle něj měla být bohyní noci, Zeyer ji však nakonec zpodobňuje jako zemi skal, lesů a vod a podzemních temnot, panenskou a vzdorující přírodu.¹⁶⁸ To odpovídá i barevné škále, kterou jsme si ukázali. Kolem Vlastiny hlavy nikdy nelétají včely¹⁶⁹ a její zrak, ač někdy zářící,¹⁷⁰ není nikdy popisován jako černý¹⁷¹ nebo snivý¹⁷² jako u Libuše. Vlasta je bouře, vítr a skála. Zde vstupuje do obrazu mytický obraz Vlastina původu, jak jej Zeyer líčí v rozhovoru mezi Vlastou a Libuší přibližně v polovině básně¹⁷³: „A dcera její v boru hučícím / tak osiřelá žila jako máť / kdys opuštěná stála na chlumě. / Vlk druhem jejím byl, a otcův meč / byl v poušti bezpečnou jí ochranou, / a bohatýrská sláva jejím snem, / a dědictvím ty dávné vidiny, / jež z hloubi země svými kořeny /

¹⁶² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 225.

¹⁶³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 115.

¹⁶⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116.

¹⁶⁵ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 118.

¹⁶⁶ K této proměně se vrátíme v části věnované rozboru Libuše a v závěru naší práce.

¹⁶⁷ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 88 a s. 90.

¹⁶⁸ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 90 – 91.

¹⁶⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 19.

¹⁷⁰ srov. například: „[...] tu zraky vzplanuly / jí jako hvězdy [...]“ (s. 143), „[...] štít bílý, lepokamy vroubený / tak temnými a zářícími tak / jak její hluboký zrak záhadný [...]“ (s. 211).

¹⁷¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 38.

¹⁷² Zeyer atribut snivosti přisuzuje ve *Vyšehradu* přednostně Tetce, s níž se také podle Voborníkova názoru nejvíce identifikuje. Přesto se snivost objevuje na několika místech i u Libuše, srov. například: „a provázena snivou Libušou“ (s. 108), nebo v případě očí: „[...] její zrak, ten velký, plný snů a paprsků...“ (s. 32), nikoliv ale u Vlasty.

¹⁷³ přesně ve verších 637 – 654, celý třetí zpěv má přitom 1297 veršů

*kdys jilma ssála, dávné vidiny, / jež vítr šeptal v její koruně, / ty vidiny, jež hvězdy spřádaly / kol hlavy jilmy nití stříbrnou... / A v pustý hvozď tvé jméno, Libušo, / jak zlatý paprsk slunce proniklo, / a dcera jilmy přišla na tvůj hrad, / tím čarozvukem mocně zvábená, / a dcera jilmy tvoje Vlasta jest...*¹⁷⁴ Matkou Vlasty je, jak píše Voborník, pyšný jilm, oživený do podoby panny mocným slovem bludného bohatýra, který si v jeho stínu na vrcholku hory odpočinul. „*Rek čaromocný*“¹⁷⁵ je pak Vlastiným otcem a skála, na níž jilm vyrost, je Vlastinou pramáti. Proto je tedy Vlastino srdce tvrdé, hrdé a bojovné.¹⁷⁶ Jde o předurčení původem a Vlasta je napůl tvorem nelidským. Zde se Vlastin původ propojuje s přirovnáními pěvce Lumíra, který o ní praví, že: „[...] vysoká / a mlčenlivá stála přede mnou / jak sosny kolem nás [...]“¹⁷⁷ a dále „[...] a hlava její klonila se níž / na pyšnou hrud'. Tak kloní téměř své / na modré hoře osamělý dub, / když mocný vítr přemoh' jeho vzdor.“¹⁷⁸

---

¹⁷⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 134 – 135.

¹⁷⁵ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 133.

¹⁷⁶ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 90.

¹⁷⁷ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 226.

¹⁷⁸ *ibidem*

8. Psychologie Vlasty

„[J]semť myšlenkou tak čistou jako blesk,
jež jasně v duchu božstva zakmitla,
a nedotknutá rukou smrtelnou,
tak čistá jak jsem vyšla, vrátím se
v mrak, v kterém bytost moje zanikne!...“¹⁷⁹

Psychologie postav je u Zeyera vyjádřena ponejvíce popisem jejich vnějšku. Postavy, jak si všímá Zdeněk Hrbata, jsou jednorozměrné¹⁸⁰ ve své monumentalitě, neprožívají velká muka ani hluboké rozpory a při četbě se čtenáři nedostává vhledu do dramatu a rozhodování duše. Zeyer konstruuje novodobý mýtus, potřebuje tedy vytvářet spíše typy a nositele idejí, než skutečné bytosti z masa a kostí. Zde se musíme ohradit proti názoru J. B. Pynsenta, že Zeyerovy eposy nepatří právě i kvůli plochosti postav, které není možné nijak charakterově rozvíjet,¹⁸¹ k autorovým nejlepším dílům a že Vyšehrad nemá trvalou hodnotu.¹⁸² Jakkoli je nutné souhlasit s tvrzením, že Zeyerovy postavy v jeho eposech nejsou psychologicky propracované, je důležité připomenout, že jakákoli psychologická sonda není v eposu, jak jej Zeyer pojal, potřebná. Dokonce si troufáme tvrdit, že pro konstrukci mýtu by byla nadbytečná a mýtotvorný účel celého cyklu by komplikovala. I F. X. Šalda v jinak příkrém odsudku Zeyerova díla *Psychologický medailon p. J. Zeyera* přiznává, že autor: „[...] touto plemennou smyslností postihl právě ve svých básních mythologických mnohý **psychologický rys primitivního člověka**, jeho otevřenou vnímavost k přírodě, jeho nazírání na román živlů, prvků a látek, jeho **ponětí kosmogonická**.“¹⁸³

Jak jsme zmínili výše, jsou ženské postavy Zeyerovou silnou stránkou, jsou mu snad bližší, což se odráží i v prostoru, který je jim věnován, v popisech jejich vzhledu i v jejich charakteru. Přesto i ony jsou konstruovány podle téhož principu jednoznačnosti. Nejdramatičtější ze všech postav je provedena Šárka, v níž jako v jediné postavě dochází ke skutečnému vnitřnímu psychologickému konfliktu mezi ctí a povinnostmi, kterou se zavázala Vlastě, i mezi její vlastní hrdostí a mezi láskou, kterou počíná cítit k Ctiradovi, svému nepříteli. Náznaky možné krize

¹⁷⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 229.

¹⁸⁰ HRBATA, Z.: Bájný heroismus. In *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, s. 56.

¹⁸¹ PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 82 – 83.

¹⁸² PYNSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*, s. 128.

¹⁸³ ŠALDA, F. X.: *Psychologický medailon p. J. Zeyera*. In *Kritické projevy 2. 1894 – 1895*. Praha: Melantrich, 1950, s. 186.

vidíme také u Libuše, která je vystavena přemíře utrpení ve chvíli, kdy je Vlastou nucena pohlédnout na osud, který čeká její milovaný národ jen chvíli potom, co mu věštila, že Praha, která zde synekdochicky zastupuje celou zemi a její lid, „[...] *cizí chátru nohou rozšlápne[š] / a ověncí[š] si čelo hvězdami!*“.¹⁸⁴ Libuši však příběh brzo na to opouští, těžiště děje se dočasně přesouvá z Vyšehradu na Děvín a tak tyto možnosti zůstávají nevyužity. Vlasta patří naopak po celou dobu děje k postavám z principu jednotným, jediná komplikace vyvstává u jejího zařazení na škále postavy kladné – záporné. Toto černobílé rozlišení světa je typické i pro mýtus, ale nehledě na to, je Zeyerovi skutečně blízké a on ve své tvorbě využívá tento princip polarizace opakovaně. Můžeme si vzpomenout opět třeba jen na postavy paní Dragopulos a Cateriny v Zeyerově nejrozsáhlejší próze, románu *Jan Maria Plojhar*, které jsou pravděpodobně nejtypičtějším a rovněž velmi krajním příkladem, k němuž odkazuje většina studií. Nemusíme ale chodit tak daleko, vezmeme-li si bližší látku, epickou, najdeme totéž v básni *Griselda*, kde se střetává čisté dobro (Griselda, její matka Saloména, ale také Saloména, Griseldina přítelkyně a dcera Alenina) se zlem, krutým a nízcí motivovaným (paní Alena, svůdce Griseldy a zároveň manžel její přítelkyně Salomény Hertvík). Většinu Zeyerových postav je tedy možné zcela určitě přiřadit k jednomu z pólů. Výjimku pak tvoří psychologicky komplikované postavy z *Domu u tonoucí hvězdy*, zejména Slovák Rojko, propadající šílenství. Také Jan Maria Plojhar je zmítán mezi těmito dvěma póly představovanými dvěma hrdinkami, jeho ideál je však ideálem čistým.

V Zeyerově vizi, existuje-li čistý ideál, mělo by být (a je) s hrdiny sympatizováno a mělo (a je) by jim být odpouštěno. *Dům u tonoucí hvězdy* a *Jan Maria Plojhar* bývají jako díla vyzdvihována mimo jiné právě pro tuto svou komplikovanost a modernost v přístupu k psychologii postav. Ne nadarmo přirovnává Šalda Zeyerův román k Dostojevskému.¹⁸⁵ Ne tak ve *Vyšehradu*. Zde je možné také aplikovat oba výše zmíněné póly extrému. Zcela zřetelně poznáváme, že Přemysl je dobrý, moudrý vládce, který miluje činorodost a mír, který odmítá válku a násilí a na srdci mu leží blaho lidu i štěstí Libuše. (Všimněme si, že on sám se ani jednou nezúčastní bojů, kteří ostatní rekové vedou proti Vlastě.)¹⁸⁶ Přemysl je vůbec postava

¹⁸⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 121.

¹⁸⁵ ŠALDA, F. X.: Julius Zeyer. In *Kritické projevy 5. 1901 – 1904*. Praha: Melantrich, 1950, s. 38.

¹⁸⁶ Ve „Ctiradovi“ o bitvě mezi vyšehradskými reky a děvínskými bojovnicemi vyprovokované Ctiradovou smrtí čteme na straně 209: „*A zbledli bohatýři Přemysla / a každý bez meškání chopil zbraň, / sed' na koně a chvátal z hradu ven, [...]*“ a poté, co je boj u konce a hrdinové se mají vrátit se Ctiradovým tělem na Vyšehrad, se pokračuje slovy: „*Tam tělo Ctiradovo chopili / a vložili je na loď zdobenou, / již Přemysl z chobotu pod hradem / jim poslal vstříc [...]*“ (s. 212). V básni „Lumír“ pak na straně 221 verše o poslední bitvě Dívčí války: „*[...] a v prsou žalem*

nejvýrazněji mytologizovaná, je potomkem Země a Slunce, zatímco ačkoli Libušina matka je popisována jako Niva velebná, „dcera světla“,¹⁸⁷ jejím otcem je přece jen Krok, muž sice moudrý a nadaný neobvyklým věšteckým uměním, ale stále muž z masa a kostí. Podobně poloviční původ jako Libuše a její sestry má i Ctirad (je synem bohatýra a polednice Hély) a Vlasta, o níž jsme se zmiňovali výše. Taktéž víme, že Kaša je moudrá a rozumná, Tetka něžná a snívá (vlastnost u Zeyera vysoko ceněná,¹⁸⁸ adjektivum snívý je vůbec často využíváno v popisu postav napříč Zeyerovým dílem), Bivoj, Trut a konečně i Ctirad jsou udatní a čestní, stejně tak nemáme pochybnosti o roli Lumíra. Na protějším pólu stojí do jisté míry osamocen Chrudoš, příznačně nazývaný temný rek, můžeme k němu připojit také Chobola, otce Nynvy, který se však objevuje jen v epizodní vsuvce, v níž Chrudoš líčí před tváří Libuše své dobrodružství. V roli nepřítele se pak objevuje kanec, který, jak sám Zeyer pravil, značí letní znoj, tedy vedra. Toho však, opět velmi typicky, vypustil z jeho vězení Chrudoš. Komplikovanější je postava Zimní panny, která nepřeje Zelenému vítězi jeho svobodu a touží ho připoutat k sobě, zde se však jedná o alegorii koloběhu ročních dob. Také Šárka je, nehledě na svou roli, především oddaná, věrná a milující.

Vlasta však stojí poněkud stranou tohoto pólového hodnocení. Jak si ukážeme podrobněji dále v charakteristice kněžny Libuše, tyto dvě postavy jsou do značné míry konstruovány jako kontrastní principy, pokud by toto ovšem platilo absolutně, musela by být Vlasta jasně zápornou hrdinkou. Taková interpretace Vlasty ale není případná, můžeme jasně porovnat rozdíly mezi tím, jak Zeyer konstruuje její obraz a obraz Chrudošův. Kde Chrudoš je zběsilý, krutý a hamižný, tam zůstává Vlasta vznešená a povznesená nad přízemní touhy. Vlasta je hrdinka, či je jejími vlastními slovy „bohatýrem jak ti ostatní“,¹⁸⁹ ačkoli je hrdinkou tragickou; je jejím osudem zemřít za věc, v níž věřila. Zdali její ideál byl, či nebyl pomýlený, o tom Zeyer nic neříká. Vlastin obraz tedy komplikuje následující konflikt – její vlastnosti jsou právě tak pozitivní jako vlastnosti jiných kladných Zeyerových hrdinů. Od Lumíra se dozvídáme že byla od počátku milována Libuší i ostatními hrdiny: *„Od oné chvíle milovala tě / jak rodnou sestru lepá Libuša, / a mnoho přátel jsi si získala / svým pobytem na hradě Krokově, / a velký byl to pro nás všechny žal, / když jednou bohatýrům pravilas: / „Jak vy tak já vydám se na cesty, / bych těžkým*

---

srdce pukalo, / když v jeho sluch se draly výkřiky / těch děvic, bránících se zoufale, / teď mužů zpitých krutým vítězstvím, / již s krvavými meči vraceli / se v svatý Vyšehrad, by slavili / pád Děvína a jeho bojovnic.“

¹⁸⁷ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 56.

¹⁸⁸ srov. HRBATA, Z.: Bájný heroismus. In *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, s. 63.

¹⁸⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116.

mlatem stvůry hubila.“¹⁹⁰ a hned vzápětí pokračuje pěvec slovy: „*Kuň tvůj tě odnes' z hradu zlatého, / však marně čekali jsme návrat tvůj! / Co jaro bohatýři octli se / pod lipami před stolcem Libuše, / ty ale v kruhu scházela jsi vždy, / a mnohá slza pro tě skanula, / neb mysli, že smrt tě schvátla...*“¹⁹¹ Libuše sama Vlastu charakterizuje slovy: „*A proto neseš hrdě čelo své / vždy vysoko a hledíš ku hvězdám! / A proto pevně bouří vzdoruješ!*“¹⁹² Šárka pak v promluvě k zemřelé Libuši v kněžnině hrobce, kdy také tituluje Vlastu jako vítěznou,¹⁹³ srovnává svou vůdkyni s Libuší dokonce takto: „*Ty bylas velkou hvězdou zářící, / a naplnilas leskem stříbrným / tu temnou, dlouhou svého věku noc, / však Vlasta sluncem všemohoucím jest, / dnem nejjasnějším bude její věk, / jenž nikdy, nikdy konce nedozná!*“¹⁹⁴ a Ctiradovi, poté, co mu odhalí svou zradu, řekne o Vlastě: „*Jak zasměje / se Vlasta, až jí povím, jakou báj / jsem o závistí její bájila!*“¹⁹⁵

Vlasta je líčena jako žena velmi krásná,¹⁹⁶ ale také do značné míry hrdá, tvrdá, a neženská. Její popis často zdůrazňuje jistou vzdálenost mezi ní a ostatními, ať už jde o její dívky, nebo o ostatní postavy.¹⁹⁷ Není však přece chladná, a plane-li touhou po pomstě, je to spravedlivá pomsta, kterou hledá, pomsta hrozné urážky a zneuctění. Taktéž v příběhu, o němž vypravuje kněžně Libuši je okamžik, kde ztrácí rozvahu.¹⁹⁸ Ani v jednom případě za to však nemůže

¹⁹⁰ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 117.

¹⁹¹ ibidem

¹⁹² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 135.

¹⁹³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 187.

¹⁹⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 188.

¹⁹⁵ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 203; Šárka přelstí v Zeyerově verzi pověsti Ctirada vyprávěním o Vlastině zášti a závistí, kterou vůči ní má její vůdkyně cítit kvůli tomu, že Šárka zná kouzelné slovo otevírající jeskyni naplněnou poklady a jako kněžka luny je dědičkou všech těchto skvostů. (s. 195 – 199) Zeyer naopak konstruuje v jejich vztahu nečekanou blízkost, která se naplno odkrývá ve chvíli, kdy Vlasta volí vlastní smrt („*Muž žádný nemá vychloubati se, / že pád můj viděl, oči surové / se pásti nesmí na mé mrtvole!*“ s. 228 – 229) a Šárka, ač změněná v kámen, k ní přece promluví a umožní jí tak kýžený únik před potupnou záhubou z rukou vyšehradských reků. „*Tak Vlasta končila a spěchala / teď k balvanu, jenž bíle v měsíci / se třpytil tvarem ženě podoben, / jež popelnici tiskne ku srdci. / Ji kolem šije rámě vložila / a líbala kamenné její rty / a hleděla jí zrakem příšerným / v tvář příšernou, a slova plamenná / do kamenného sluchu volala. / Pojednou plnila se bělavá / ta socha světlem jako bludiček, / a rty, v nichž přece krve nebylo, / se pohnuly, a tajuplný zvuk / z nich vyletěl jak jiskra zářivá / a plnil náhlou hudbou celý dol [...]*“ (s. 229 – 230)

¹⁹⁶ V Lumírově vzpomínání na první setkání Vlasty s Libušou, dokonce Libuša volá, když Vlastu spatří připlouvat: „*Hle, z bohyň jedna plave po řece!*“ (s. 116). Jinde pak například: „*[...] ženy zjev / stál před ním krásný, vznešenosti pln.*“ (s. 115), „*A Vlastin krásný, bledý obličej / se zasmuší jak ladná krajina, [...]*“ (s. 118), „*[...] a obrací pak bledou, krásnou tvář [...]*“ (s. 131), „*[...] a krásná byla tak a vznešená [...]*“ (s. 148), „*[...] Vlasta stála zářící / a vznešená jak z bohyň některá.*“ (s. 211), „*[...] a muži jako ve snu hleděli / na vznešený ten čarokrásný zjev, [...]*“ (s. 212).

¹⁹⁷ Tato distance se projevuje nejlépe právě ve chvílích, kdy je Vlasta mezi ostatními dívkami. Například ve verších: „*Však Vlasta stála děvic opodál, / meč její hledal boj a pohrdal / se připojiti k vraždě krvavé.*“ (s. 154), nebo „*Po celý čas, co hořel plamenem / hrad Chrudošův, na hoře protější / pod starým dubem Vlasta bez hnutí / a zadumána stála hluboce. / Když poslední se stěna sřítla / a vírem jiskry k nebi bouřily, / a děvy vítězný zapěly sbor, / tu z myšlenek se Vlasta vzbudila, [...]*“ (s. 155).

¹⁹⁸ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 137 – 138.

pohanění její vlastní osoby, jde mnohem více o obranu ideálu, který Vlasta ctí a jehož se snaží (i za cenu velkých a krutých obětí) dosáhnout. Vlasta se cítí být v právu a je si jistá, že je povolána k tomu, aby uskutečnila změnu dosud panujícího řádu, v němž jsou muži nadřazeni ženám. Zprvu netouží po boji, chce hlásat volnost žen a chce pro tyto, tak dlouho utiskované, být jejím garantem. Je ovšem drtivě krutá ve svém snu, odsuzuje lásku Kaši i Libušin sňatek. Přece však není docela nepřátelská. V dramatickém momentu opětovného setkání¹⁹⁹ Vlasty s kněžnou se dozvídáme, že, na rozdíl od Libuše, nemá žádnou důvěru ve sliby bohů, nevíme ale, co toho bylo příčinou. Snad onen dávný rozhovor tří hor, který vyslechla na svých cestách?²⁰⁰

Vlasta je čistý ideál, ideál svobody, ale ideál krutý. Odvrhne vše lidské a zůstává vzdálená a nedotknutelná dokonce i v okamžiku vlastní smrti.²⁰¹ Navzdory tomu opakovaně vidíme, že s ní Zeyer sympatizuje, Vlastu nevystavěl jako ženu – démona, v onom nejhorším slova smyslu, Vlasta není nikdy, na rozdíl od Chrudoše, krutá pro krutost samu, nemá potěšení z násilí bez příčiny. Slova, která jí autor sám vložil do úst, a která jsme zvolili jako motto v úvodu kapitoly, jsou skutečnou podstatou významu Vlasty, ale nejen její, nýbrž i ostatních postav. Stavíme se tímto tedy proti tvrzení J. Š. Kvapila, který ve své ediční poznámce k vydání *České epopeji* Vlastu popsal jako postavu z „říše zla a temnot“²⁰² a zařadil ji tak po bok Chrudoše a Chobola. Vlasta je přitom postava vláčená svým předurčením a původem. Sama říká Libuši o okamžiku, kdy si uvědomila, jaké je její poslání: „*Ted' věděla jsem, o čem duše má / tak dlouho byla snila v bolesti, / ted' poznala jsem zřejmě úkol svůj. / Nač stvůry hledat, bych je hubila? / Jest stvůrou každý muž, jenž jařmo své / na volnou šíjí ženy položí, / a stvůrou žena, která podrobí / se trýzniteli podle, samoděk! Ať vládne rád, jenž na počátku byl, / dva národy jsou různá pohlaví, / a obě volná jako modrý vzduch!*“²⁰³

---

¹⁹⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 125 – 127.

²⁰⁰ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 138 – 141.

²⁰¹ „*Jsemť myšlenkou [...]*“ (ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 229.).

²⁰² KVAPIL, J. Š.: Poznámky ediční. In ZEYER, J.: *Česká epopeja*, s. 380.

²⁰³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 141.

9. Konstrukce Libuše, její podoba a proměny

„Já slabá žena jsem. Mně zdálo se,
že pouhou láskou vládnout možno jest,
já myslila, že silou největší
ta láska jest, a byl to klamný sen,
Vy vidíte, že vládnout neumím,
neb nedovedu víc – než milovat...“²⁰⁴

Kněžna Libuše se objevuje alespoň nepřímě ve všech pěti básních. Nejvíce prostoru pro konstrukci její postavy měl Zeyer pochopitelně v úvodní básni „Libuša“, kde je popisována buď přímo, nebo prostřednictvím kontaktů, či výjimečně, v případě Chrudoše, střetu, s ostatními postavami – Domoslavem, Trutem, bohem stád Velesem, který ji seznamuje s příběhem Přemysla, jejího nastávajícího. Paradoxně, ačkoli celá báseň je vlastně předehrou a cestou k sňatku Přemysla a Libuše, k jejich interakci v první básni cyklu téměř vůbec nedojde. Přemysl vejde slavně na Vyšehrad a je obřadně přivítán Kašou. Libuša k němu promluví jen jednou. Příběh pak končí v okamžiku, kdy: „[...] used' moudrý Přemysl, jež země byla v nadrech chovala, na zlatý stolec vedle Libuše, již Niva, dcera světla, zrodila.“ Sporadicky se pak Libuša objevuje v „Zeleném vítězi“ (jednak zprostředkovaně, ve vzpomínkách Tetky na jejich dětství a ve vyprávění Zeleného vítěze o setkání se Zimní pannou, jednak přímo, když se Tetka s Kašou a mrtvým Zeleným vítězem vracejí na Vyšehrad). Větší úlohu opět hraje ve třetí básni, kde se dostává do konfliktu s Vlastou a kde také dochází k Libušině hlavní proměně. Libuša, podle našeho názoru, prochází v textu několikerou proměnou. Je to – v rámci Zeyerova jinak velmi konzistentního textu – poměrně neobvyklé.

Srovnáme-li Libuši s kteroukoli jinou postavou, žádná z nich nemění názor tak překvapivě lehce a prudce, jako kněžna, což neuniklo pozornosti Zeyerových čtenářů, kteří kritizovali Libušinu závislost na vůli bohů.²⁰⁵ Libušiny setry, Tetka i Kaša, neprocházejí podobnou změtí rozporných vyjádření, obdobně Šárka, ačkoliv v jejím nitru vzniká prudký konflikt cti a lásky, který nakonec skrývá právě kvůli Šárčině neústupnosti největší dramatický

²⁰⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 30.

²⁰⁵ Například v *Ruchu* (an. [CHALUPA, F.?): *Vyšehrad*. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 214.), zmiňuje se o tom i Voborník.

potenciál celého cyklu a končí v její znásobené oběti,²⁰⁶ Nynva, a samozřejmě Vlasta, která z sice mění svůj postoj od původně proklamované touhy být zvěstovatelkou a obrádkyní ženské volnosti ke skutečné válce s muži, tento posun však vzhledem k její hrdosti a vznětlivé povaze²⁰⁷ není nečekaným. Taktéž u mužských postav se setkáváme – ještě zřetelněji než u ženských hrdinek – s dokonalou jednotou. V případě Truta, Lumíra, Přemysla samotného a pochopitelně ani Chrudoše nedochází k ničemu podobnému. Ani Ctirad, jehož bychom mohli popsat jako protihráče Šárky a u nějž by se tedy dalo nejspíše očekávat odpovídající vnitřní napětí, ve skutečnosti žádnou proměnou není dotčen. Jeho postava je od chvíle, kdy se s ním poprvé setkáváme, až do jeho smrti předvedena stabilně. Ctirad má jistou míru prudkosti zakódovanou již v sobě, je jejím nositelem z podstaty jako dosud velmi mladý muž, nebo, jak jej vysvětluje Voborník,²⁰⁸ mladé slunce, mladý den. Je silný, odvážný, ale poněkud zbrklý a chybí mu moudrost i rozvaha. Že se však nechává unášet city není známkou jeho proměnlivosti.²⁰⁹

Kněžnina proměna se odráží především v popisu jejího vzhledu a v přívlastcích, které Zeyer volí, aby přiblížil, jak Libuša působí. Jak bylo zmíněno v předcházející kapitole, je tento způsob „zvnějšnění“²¹⁰ pro *Vyšehrad* typickým. Na konstrukci této změny se podílí v rámci příběhu také příroda, ovšem, nacházíme se na území mýtu, kde k rozlišení mezi přírodou a člověkem dosud nedošlo a příroda tak vůbec často aktivně vstupuje do děje, nebo ilustruje celkovou náladu.²¹¹ Proč ale musí u Libuše dojít k oné významné proměně? Jde o blízkost smrti. Libuša se připravuje na věštbu a říká Přemyslovi: „*Já vidím jasně, že se chýlí již / můj úkol ke konci, že nastává / ted' úkol tvůj [...]*“²¹² a v podobném duchu pak pokračuje po obřadu: „*Tu jednu slzu, reku, odpusť mi, / pro svého syna jsem ji ronila, / a pro tebe, který mne miluješ, / já cítím, že se blíží onen den, / jenž neodvratně čeká člověka, / den, v který vzplane v žáru hranice, / již neuhasí přátel hořký pláč... / Já založila město veliké, / práh zlatý k slávě, která nezhyne, / a činem posledním to bude mým... / Můj Přemysle, já k prahu vedla tě, / tam ale s tebou navždy*

²⁰⁶ Šárka nejprve obětuje své cti probouzející se lásku ke Ctiradovi a když je pak zabit, obětuje naopak sebe své nešťastné lásce a to zcela – nedokáže zůstat naživu, ale s ohledem na Ctirada, nevolí ani smrt, aby jej ušetřila bolesti ze shledání v zásvětí.

²⁰⁷ Připomeňme si, jak ve vyprávění Libuši mluví o požáru a smrti, kterou způsobila na svých cestách. (s. 136 – 138)

²⁰⁸ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 88.

²⁰⁹ V textu se ve skutečnosti o jeho proměně na jednom místě mluví, ale protože Ctirada sledujeme v rámci vyprávění poměrně krátce, nemůžeme doložit, že k ní skutečně došlo. (srov. ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 176 – 177) Přikláníme se k názoru, že se cítil proměněn, spíše, než že proměněn byl.

²¹⁰ Ve tom smyslu, o němž mluví Pynsent a sice, že jaké jsou postavy uvnitř se u Zeyera obvykle projevuje vnějškově.

²¹¹ srov. RIEDLBAUCHOVÁ, T.: Komentář. In *Vyšehrad / Troje paměti Vítá Choráze*, s.

²¹² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 114.

loučím se, / já nepřekročím zlatý onen práh. / Já v starém hradě otců zůstanu, / kde čekat chci na bledou Moranu.“²¹³ Také ve věštbě samotné je motiv smrti a konce přítomen a to v samotném závěru, kdy se Libuša obrací ke svému lidu a končí: „*Tot' závět' má, a tvoje dědictví!*“²¹⁴ V souvislosti s nadcházejícím koncem se Libuše jeví slabší, chladnější, a během věštby nelidštější, až děsivá. Ve scéně s obrazem věštící kněžny má Libuša až démonické znaky, po její tak vyzdvihované velebné kráse není ani památky.²¹⁵ Je třeba vzít v úvahu, že ona Libušina podoba během věštby je záměrně postavena do protikladu k tomu, jak kněžna obvykle působí, nelze však příčinu vidět jen v magickém aktu samotném.

Libušina nekonzistentnost (v kontrastu k ostatním postavám) se ale projevuje v menší míře i na jiných místech, například už v Zeleném vítězi působí odlišně. Změnil ji snad sňatek a mateřství? To je, vzhledem k tomu, jak málo se o ní v druhé básni mluví, těžké soudit. Další proměna se pak týká samozřejmě období, kdy je již Libuša po smrti a její tělo se mění v „bělotřpytný vosk“.²¹⁶ Tato proměna jako by indikovala návrat k Libušinu původnímu, nezemskému stavu, vrací se klid, krása i velebnost.

Z jakého důvodu je však postava Libuše konstruována tímto způsobem – tak odlišným od ostatních postav? Jde o nedostatek, jak Zeyerovi bylo vytýkáno? Je to úlitba, kterou autor učinil ve prospěch vývoje příběhu? Nebo jde o záměrnou distinkci? Vzhledem k celkové pozornosti, kterou Zeyer *Vyšehradu* a jeho postavám věnoval, se přikláníme k poslední možnosti. Libuša, ač pohanská panovnice, v sobě zahrnuje vlatnosti upomínající na křesťanské ctnosti – ona je skutečně tou, která je v konfliktu ochotna nastavit „druhou tvář“, je mírná, laskavá a pokorná před vůlí bohů. Je ze všech postav *Vyšehradu* nejbližší onomu Zeyerovu dokonalému ideálu, ženě – andělovi.

²¹³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 122 – 123.

²¹⁴ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 121.

²¹⁵ Podívejme se ve zkratce na Zeyerův popis. Kněžna je: „[...] bez známky života a zsinálá, na hlavě zlaté vlasy ježily se jako hadi jí, a velký zrak jak mrazem ztuhlá vodní hladina bez hnutí upíral se v dolinu [...]“ (s. 119) a její hlas zní jako: „větrů zalkání“ (s. 120) a porovnejme nyní tento obraz s tím, jak Zeyer představil Libuši v prvním zpěvu: „[...] jak bílá hvězda svítí šerem líp, / jak bílé mlhy vlají závoje, / jak bledé zlato vlasy tekou jí / na vonná roucha stříbrem protkaná, / a bezedný, jak ohvězděná noc, / je velkých očí tmavý, svatý div. [...] když promluví, zní sladce její hlas / a mohutně jak záchvěv zlatých strun / pod božskou rukou pěvce proroka.“ (s. 11 – 12).

²¹⁶ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 173.

10. Vztah Libuše a Vlasty

Libuše a Vlasta se setkávají až ve třetí, v rámci cyklu ústřední básni, když se Vlasta vrací domů ze svých cest za hrdinskými činy. Neviděly se dlouho, když Vlasta odcházela, panovaly na Vyšehradě jiné časy, Libuša byla svobodná a svobodně, byť s laskavostí, vládla mužům. Volné byly i Kaša s Tetkou. Na navrátilvi se bojovníci tak čeká zklamání, vždyť si právě během své nepřítomnosti uvědomila, k čemu se cítí být povolána.

Vlasta, jak je důležité si připomenout, není u Zeyera na rozdíl od Hájka, či Dalimila, původně jednou z dívek Libušiny družiny. Její příchod na Vyšehrad, ačkoliv by se ve shodě s autorem slušelo použít spíše příplutí, je zjevně symbolický, je to obraz, ne snad tak velkolepý jako obraz převážení Ctiradova těla k pohřbu (zde se vzhledem k onomu plutí po hladině Vltavy směrem k Vyšehradu srovnání obou samo nabízí), ale ve své jednoduchosti přesto působivý. Lumír vzpomíná na Vlastino první objevení se, když „[...] *příplula / po chladné Vltavě na Vyšehrad.*“,²¹⁷ doslova takto: „*Tři kmeny těsně k sobě svázané / po vodě pluly, byly lodí tvou, / a spící ležela jsi jako květ / na temné chvoji, vonném lůžku svém. / Hvězd bílé světlo na tě padalo, / a řeka tiše kolíbala tě; / teď vlna ku břehu tě přinesla / a oči moje otevřely se, / když zavadila loď tvá o skálu.*“.²¹⁸ Máme zde tedy všechny výraznější prvky, které jsme zmínili v kapitole o konstrukci Vlastiny postavy. Kmeny stromů a temné chvoje, které odkazují k lesům, bílé, chladné světlo postavené do opozice k mírné, hřejivé Libušině záři, skálu, která nám opět může, stejně jako les, evokovat Vlastin původ, a vodu, o níž se Voborník opakovaně zmiňuje jako o prostoru bytostí nelidských, prostoru smrti, temnoty, zázvěti.²¹⁹

Podíváme-li se nyní na Ctiradův pohřeb, Voborníkem vyložený jako obraz končícího dne,²²⁰ nemůžeme si nepovšimnout paralel. Ctiradovo tělo je také dopravováno na Vyšehrad po Vltavě, ovšem na lodi, jež: „[...] *byla samý květ, / a brunát zlatem protkaný se vlek' / daleko za ní brázdou hlubokou, / již ryla do hladiny Vltavy, / a dvacet krásných, nahých jinochů / po obou stranách lodě plavalo; / ty pravou rukou klečí zlacených / se drželi, a levou mávali / kvetoucí*

---

²¹⁷ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 115.

²¹⁸ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116.

²¹⁹ srov. bohyně řek Jizeru, Sázavu, tutéž charakteristiku má i les, VOBORNÍK, J.: Julius Zeyer, s. 89.

²²⁰ VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*, s. 92, srov. také rekové sluneční, s. 88 – 89 Ctirad rovněž jako jeho otec Dobrovoj či Trut a podobně i Přemysl, jako syn Slunce (s. 90).

*ratolestí úměrně, / a Vltava jim k plavbě zpívala / a házela jim perle do vlasů, / a červánky na těla bělostná / pablesky rudé s výše sypaly, / a slunce večerní zlatilo vzduch.*²²¹ Je zjevné, že je tu výrazný rozdíl v barevnosti, mohutnosti a zdobnosti. Vlastin příjezd se odehrává v noci, barvy jsou tlumené, převažuje kontrast temné (voda, kmeny, chvojí) a světlé (světlo hvězd, Vlasta sama, připomínající květ). Pohřeb Ctiradův je ilustrován výraznými barvami zapadajícího slunce, tedy červenou a zlatou, a v kontrastu s přírodní scénérií, která obklopuje Vlastu (kmeny, chvojí, květ), je zde kladen větší důraz na bohatou dekorativnost (perly, zlacení, brunát jako barva upomínající nás nejen na krev, ale i královský nach) ať už je původu arteficiálního (Přemysl posílá pro Ctiradovo tělo loď zdobenou) nebo přírodního (zpívající Vltava, perly místo kapek vody). Vlasta přichází na Vyšehrad sama, stejně jako je sama ve své smrti, jíž je svědkem jen Lumír, který, jak jsme si již výše zdůvodnili, je jako pěvec vyňat z okruhu běžných lidí a svědectví je jeho výsostnou úlohou. Ctirad je při svém pohřbu doprovázen, jeho tragická smrt je koncem hrdiny, a ten musí být náležitě uctěn. Ovšem jak přichází Vlasta? Připomeňme si, že ji její prostá loď přiváží k Vyšehradu spící, tedy ležící, nehybnou, stejně jako byl po smrti Ctirad.

Vztah mezi Libuší a Vlastou je Zeyerem ve shodě s jeho způsobem konstruování postav definován explicitně, ať už v přímo v rozmluvách těchto postav, nebo skrze prostředníky (Lumíra, Šárku) a je soustředěn převážně do básně „Vlasta“ a méně do „Ctirada“. Již od prvního setkání kněžny s Vlastou dávno předtím, než dochází ke skutečnému konfliktu, můžeme vnímat jisté napětí, které se šíří kolem Vlasty a které zřejmě pramení z fatálního neporozumění okolí její podstatě. Je žena, ale nechová se, jak by se na ženu dalo očekávat. Z Lumírova vyprávění víme, že: *„Očí temných černý blesk šleh’ hrdě v bohatýry spěchající [Vlastě] ku pomoci; na břeh skočila[s], a přímo brala [jsi] se k Libuši.*“²²² Vlasta pak sama sebe uvádí kněžně takto: *„Já hledám tebe, [...], chci s tebou žít, chci tebe milovat.*“²²³ Ani Libuša jí však v první chvíli neporozumí, když na její slova odpovídá *„Mé dítě, [...], tedy se mnou bud’!“*²²⁴ Vlasta však zesmutní a oponuje: *„Já nejsem, kněžno, více dítětem, jsem bohatýrem jak ti ostatní.*“²²⁵ A v kruhu bohatýrů se sama připodobní přímo k Trutovi, nejslavnějšímu z vyšehradských reků,

²²¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 212 – 213.

²²² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 116.

²²³ ibidem

²²⁴ ibidem

²²⁵ ibidem

který je rovněž nejoddanějším kněžniným bojovníkem, a který, jak víme z první básně, je do Libuše nešťastně zamilován.²²⁶

Poté, co se Vlasta s Libuší po dlouhé době opětovně setkávají, vítá Libuša svou družku neméně vřelými slovy než předtím Lumír.²²⁷ Okamžitě však dochází ke konfliktu, poněvadž Vlasta se na svých cestách ne snad změnila, ale spíše odhalila sama sebe a to, co dřív skrývala²²⁸, v ní nyní plane otevřeně. Tak na Libušino uvítání odpovídá velmi drasticky: „*Ó, Libušo, kéž nežila bych víc! / Kéž vítr, který světem burácí, / by popel můj po horách roznášel!*“²²⁹ Spor vzniká kvůli Libušinu sňatku s Přemyslem – tedy kvůli muži – ale okamžitě se vyhrocuje do roviny nadosobní, vzhledem k tomu, že jde o sňatek kněžny a tak i o budoucnost celého národa. Libuše hájí své rozhodnutí i manžela („*Já činila, co bozi kázali, / já nespáchala zradu nižádnou. / Jest veliký a moudrý Přemysl [...]*“),²³⁰ ale Vlasta se odmítá s podobným vysvětlením smířit, její vize světa je odlišná. „*Kdo zaručí ti, že nebude / syn tvůj neb jeho syn nám kletbou všem?*“²³¹ ptá se kněžny a žádá důkaz, že Libušino rozhodnutí nepovede ke špatným koncům, jakých se ona sama obává. „*[...] [N]už, přistoupni / a zírej v bílý dým a pověz mi, / co o tvých potomcích ti zjevují / ti bozi, co tak štědře slibují!*“²³² žádá si na Libuši věštbu, když do ohně vrhla pramen vlasů jejího syna. Zde dochází k velmi dramatickému zlomu v příběhu, který, pokud jsme zjistili, překvapivě nebyl nikde reflektován. Libuša vidí temnou, drastickou budoucnost, budoucnost, která je v příkrém rozporu s tím, co jí bylo slíbeno, když vešla do utajeného údolí, kde vyslechla Velesovo vyprávění a setkala se poprvé s Přemyslem.²³³ V onom vyostřeném okamžiku proklíná své ženství, svou schopnost být matkou, ten fakt, že dala vzniknout potomkům, kteří přivedou její

²²⁶ srov. ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 35 – 36.

²²⁷ Kde Zeyer popisuje Lumírovo shledání s Vlastou těmito slovy: „*Ó, Vlasto! ' zvolal Lumír radostně, / ,ty žiješ! Ty's se navrátila k nám! / Bud' bohům dík, že's mezi námi zas!*“ (s. 115) a končí pěvcův dlouhý proslov: „*Ty ale přišlas posléz přece k nám, / a vítám tebe, Vlasto, s radostí!*“ (s. 118), tam Libuši dovolí projevit se ještě více exaltovaně: „*Bud' vítána, ó, duše sesterská! ' / Tak zvolá Libuša, když shlidne ji. / ,Bud' krok tvůj žehnán, který vede tě / do mého náručí! Bud' bohům dík, / že před smrtí svou tebe uzřít smím! ' / A vstane se stolce a spěchá k ní, / a otevírá náruč proti ní [...]*“ (s. 124)

²²⁸ Vlasta sama popisuje Libuši své pocity z pobytu na Vyšehradě následně: „*Ne dlouho šťastna jsem se cítila / na hradě tvém, neb pýcha vzpírala / se v duši mé jak nezkrocený oř, / když viděla jsem mužů hrdý vzdor, / jejíž s namáháním velkým tajili / před jasnou tváří tvou. [...]*“ (s. 135)

²²⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 125.

²³⁰ ibidem

²³¹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 41 – 53.

milovaný lid do rukou cizincům.²³² Zlomená Libuša pod tíhou vlastní věštby klesá a trpící Vlasta mizí do lesů.²³³

K setkání obou žen dochází ještě tutéž noc a je to naposledy, co spolu mluví tváří v tvář. Kněžnu, která nemůže spát, navštíví Vlasta na Vyšehradě. Jejich shledání tentokrát reflektuje bolest, s níž se rozešly. Na poměrně malém prostoru (v rozsahu dvou stran, tedy pouhých osmapadesáti veršů) se objevuje opakovaně motiv smrti.²³⁴ Ten je v menší míře přítomný v básni už od jejího počátku (nejprve spíše latentně v náznacích souvisejících s Libušinou proměnou) a nevymizí ani v „Ctiradovi“ a „Lumírovi“. Vlastin hlas, když promluví, se chvěje, k podobnému pohnutí u ní dochází v průběhu celého zbytku básnického cyklu jen ještě jednou a to, když jí Lumír pokleká u nohou a zvěstuje zprávu o Libušině skonu s prosbou, aby upustila od všech bojů.²³⁵ Také zde nacházíme centrální promluvu Vlasty, která je jinak Zeyerem konstruována spíše jako málomluvná.²³⁶ Dívka vypráví svůj příběh, počínaje jejím původem, přes dobrodružství, která prožila na cestách, ale především postupně odhaluje své pohnutky a tím osvětluje i celou zápletku pro zbytek díla. Obě si uvědomují, že se již znovu neshledají a že doba, která přijde, bude těžká. Nezůstává mezi nimi však žádná zášť, ani nenávist,²³⁷ a to ani ze strany kněžny, která Vlastiným odporem tolik trpěla, ani ze strany Vlasty, kterou Libušino rozhodnutí k sňatku rovněž zasáhlo na místě pro ni nejcitlivějším.²³⁸ Vlasta sama to tematizuje

²³² ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 128.

²³³ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 128.

²³⁴ Nejprve v Libušině samomluvě nepřímou: „*když nit se přerve*“, „*padne*“, „*nedaleko čas, kdy Morana / mne v stín odvěče*“ (s. 130), pak Libuša oslovuje Vlastu, kterou nejdříve nepoznala, takto: „*Kdo jsi, jež v noci v síň mou vkrádáš se? / Jsi Morana neb posel zemřelých?*“ (ibidem) Když pak přichází na to, kdo je její pozdní návštěvnice, pokračuje: „*Proč v pokoji mi nedáš zemřít? / Zas novou střelou k srdci míříš mi? / Nuž, tedy vraž tu dýku krutých slov / v mé srdce, které milovalo tě!*“ (s. 131) Vlasta odpovídá plna bolesti mimo jiné i: „*[...] Splácí nevděkem / snad šedý balvan bříze stříbrné, / jež nad ním sladké písně šeptala, / když vlastní tíhou ztrhnut rozkruší / peň její bílý, v cestě rostoucí, / již osudně jej tíha pudí v dol?*“ (ibidem).

²³⁵ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 145.

²³⁶ Například, když odpovídá Lumírovi: „*Já děkuju ti za tvé vítání / a nekárám tě za tvou dlouhou řeč; / jest zvykem pěvců mnoho mluvit slov, / kde jedno dostačí, děj vyličít / co nový, jež přec každý z dávná zná...*“ (s. 118) dále také: „*[...] pak beze slova s pěvcem kráčela [...] a beze slova spolu stoupali / na příkrou horu [...]*“ (s. 119) Podobně v souboji s Chrudošem: „*Dost nyní slov! Juž k boji, lupiči!*“ (s. 152) Často se také v jejích promluvách objevují zámlky signalizované v textu trojtečkou jako apoziopeze, ačkoliv k přerušení výpovědi přímo nedochází.

²³⁷ „*Já posud miluju tě, Libušo [...]*“ odpovídá Vlasta kněžně na její výčitky (s. 131) a Libuša „*[...] spěchá k ní, / a beze slova v náruč klesne jí.*“ (s. 132) Také, když kněžna posílá Lumíra, aby vyřídil po její smrti Vlastě její poslední vzkaz, její slova zní: „*Řekni družce mé [...]*“ (s. 144) – sotva slova někoho, kdo by vůči druhému cítil křivdu. Lumír však Vlastu přesto ve svém nesnesitelném smutku obviňuje: „*Ty víš, ó Vlasto, co ji zničilo, / tvá ruka do srdce jí vrazila / ten hrot, jež osud krutě připravil, / nit žítí jejího by přerval jím.*“ (ibidem).

²³⁸ Znovu se vracíme k již dříve zmíněnému Vlastinu údělu, který se jí na jejích cestách vyjevil. Vždyť doslova řekla, že: „*Jest stvůrou každý muž, jenž jármu své / na volnou šíji ženy položí, / a stvůrou žena, která podrobí / se trýzniteli podle, samoděkl!*“ (s. 141) A právě to přece ve Vlastiných očích Libuše, k níž ona tak vzhlížela a k níž se s nadějí obracela, udělala.

slovy: „*Ty chápeš trpkost mého zklamání, / a promineš ta slova, jež můj hněv / dnes ráno chrtil zuřivě ti v tvář.*“²³⁹ a zároveň se tak kněžně omlouvá za svou předchozí prudkost a příkrost.

Jeich rozloučení však přece nepostrádá osten. Kněžna se ptá na Vlastiny plány a ta nehodlá ze svého ideálu ustoupit – představuje Libuši naději na nový řád. Libuše se proto utápí ve strachu z a pronásledují ji děsivé obrazy budoucnosti, kterými se před svou smrtí trápí.

K poslednímu kontaktu (pokud nepočítáme promluvu Šárky k zemřelé a pohřbené kněžně) mezi Vlastou a Libuší pak dochází nepřímo, skrze Lumírovo poselství o Libušině smrti, které donese spolu s jejím vzkazem Vlastě na Děvín.

Vztah postav, jak jsme si je definovali v předcházejících kapitolách, tedy jako zosobnění určitých principů, se pochopitelně v hlavním plánu díla řídí onou opakovaně připomínanou protikladností Vlasy a Libuše. Zatímco Libuša je mírná, ustupující a neustále se snaží nalézt smír, Vlastino jednání je krutě nekompromisní, zcela podléhající jejímu ideálu, nezná podvolení se v tom slova smyslu, že by skutečně přijala řád, který se její vizi protiví, ačkoliv netouží nutně po boji a je svolná k smírnému řešení, pokud by garantovalo možnost volby.²⁴⁰ Je ale Libuša skutečně tak odlišná, jak se na první pohled jeví? Ona sama přece vyhledala Přemysla a zasnoubila se s ním ne ještě z lásky, ale z hlediska osudové nutnosti.²⁴¹ Bylo štěstím, že v něm našla skutečně krásného a milujícího manžela, ale přitom projevila ochotu se za něj pro blaho svého lidu provdat, i kdyby takovým nebyl, dostačovalo jí, že tento čin přinese blaho jejímu lidu.²⁴² Byla stejně jako Vlasta připravená obětovat sebe a své pocity²⁴³ pro vyšší cíl, zde pro prosperitu, mír a štěstí jejího národa. I ona tedy upřednostňuje vyšší ideál, v jejích očích

---

²³⁹ ZEYER, J.: *Vyšehrad*, s. 141.

²⁴⁰ Dvakrát Vlasta připomíná, že netouží po boji s muži, poprvé při nočním rozhovoru s kněžnou, kdy v závěru pronáší: „*V ten šířý kraj, jenž stříbrem leskne se, / chci posly svoje vyslat na ořích, / by hlásali, cos právě slyšela, / že žena volná jest jak vichřice... [...] Hrad ten ode dneška sluje Děvinem, / jest útočištěm všech, jež shrdají / lži, která lstivě láskou zove se. / Ty muže uvedlas na Vyšehrad, / a Vyšehrad jest hrozbou volnosti, / štít její bude ale Děvín můj!*“ (s. 142) a podruhé, když mluví po Libušině smrti s Lumírem: „*Já slíbila, Lumíre, duši své, / že Děvín štítem bude volnosti, / hrad můj že útočištěm bude jen, / ne hrozbou; věř, že nechci žádný boj.*“ (s. 145).

²⁴¹ Libuša nabízí po sporu s Chrudošem opakovaně, že odstoupí, aby mohl Čechům vládnout jimi zvolený muž, ale vůle bohů i mužů je jiná: „*Bud' dále naší paní vznešenou, / však po tvém boku muž ať zasedne! / Ty slyšelás, jak bozi svědčili! / Vol mezi námi, dcero Krokova!*“ (s. 34)

²⁴² „*Ten svatý mír, to štěstí beze chmur, / ty dary vzácné pluhu zlatého, / to vše se lidu mému dostane, / když uvedu Přemysla v Vyšehrad.*“ (s. 52)

²⁴³ Připomeňme si zde, že Domoslavovu nabídku k sňatku krátce předtím, než dojde ke sporu s Chrudošem, odbývá slovy: „*Já miluji / svůj lid. Ta láska plní duši mou, / pro jinou lásku místa nenajdu. / Já v tobě vítám bratra milého, / však nemluviž mi více o svých snech, / chci volně žít, a v sňatek nevejdu.*“ (s. 20)

reprezentovaný vůlí bohů, kterou někdy sice s bolestí, ale poslušně následuje.²⁴⁴ Rozdíl je však ve skutečnosti jen v obsahovém naplnění ideálu u obou hrdinek. A ačkoli Zeyer dává prostřednictvím Lumíra jasně najevo svůj postoj a lásku k míru, přece dopřál Vlastě konec mnohem lepší, než jak to udělal autor *Dalimilovy kroniky* nebo Václav Hájek z Libočan, jeden ze Zeyerových důležitých inspiračních zdrojů.²⁴⁵

---

²⁴⁴ Opakovaně se tento motiv objevuje především v první básni a znovu pak také ve třetí, při konfliktu s Vlastou, o němž jsme se již výše zmínili.

²⁴⁵ V obou kronikách je Vlastě přisouzena smrt v boji se sedmi muži a v obou je její konec nadmíru drastický. V *Kronice tak řečeného Dalimila* doplatí na svou zbrkllost a zlobu, vrhne se proti mužům sama a její dívky zůstanou daleko za ní. Ve shluku, v němž se ocitne, pak nemůže dost dobře vládnout svými zbraněmi, takže ji muži rozřežou noži na kusy a její ostatky předhodí psům. (s. 237)

V *Hájkově kronice* je na tom Vlasta jen o málo lépe – také zde se utká se sedmi muži, boj je vyrovnanější, dokonce i poté, co rozseknou její helmici a způsobí jí těžké zranění na hlavě, se ještě brání a pět jich zasáhne mečem, nakonec jí ale přece jeden z bojovníků rozpoltí lebku, Vlasta spadne z koně a je koňmi soupeřů ušlapána. (s. 78)

Závěr

Vlasta i Libuše plní v textu *Vyšehradu* funkce, které odpovídají mýtotočtovnému záměru autora. Postavy obou hrdinek jsou konstruovány jako reprezentace principů a zatímco Libušinou podstatu tvoří přijímající a všeobímající láska a pokora, Vlasta je ideálem volnosti, nespoutané svobody a hrdosti, proto musí dojít ke konfliktnímu střetu, jak jej popisuje ve své stati Zdeněk Neubauer. Tento střet bychom mohli snad připodobnit ke konfliktu, který se odehrává v Sofoklově *Antigoně* a kde se podobně sráží zákon božský se zákonem lidským.

Jakožto nositelky ideálů jsou Vlasta i Libuše zobrazeny jako jednotné, s minimálním psychologickým napětím. Tušíme jakýsi rozvrat ve Vlastině nitru, když mluví o své nedůvěře k bohům, tak neobvyklé v prostoru *Vyšehradu*, nikdy se ale nedozvíme víc. Libuša se pak jeví nejlidštější s blížící se smrtí, kdy ji naplňují obavy o budoucnost jejího lidu, toto zpřístupnění, kdy náhle sledujeme spíše křehkou ženu, než nadzemsky vznešenou a nedotknutelnou ideu, je přerušeno obrazem jejího skonu, který je opět vysoce symbolický a kterým se Libuše již docela vzdaluje z pozemského světa.

Sporným se jeví Vlastino zařazení na spektrum dobra a zla, stejně tak jako nemůžeme beze zbytku přijmout jednoduché duální opozice, které by se při srovnání obou hrdinek na první pohled nabízely, jako je světlo – tma, den – noc, teplo – zima, respektive plodnost – neplodnost ve smyslu panenské nepřístupnosti, měkkost – tvrdost. Vlasta je bezpochyby destruktivní silou, odvrhuje zavedené pořádky a bouří se proti danému, její role – jakkoliv mají její činy dramatické a negativní důsledky – však není zbytečná, nejde o rozvrat bez příčiny. Vlasta po Libušině smrti (ačkoli náznaky proměny můžeme sledovat již před tím) do jisté míry přebírá roli kněžny a naplňuje ji, i když v poněkud pokroucené (toto slovo používáme jen neradi vzhledem k jeho negativním konotacím) formě. Ona sama je na čas kněžnou, ona sama je nyní zárukou, garantem řádu, který se snaží prosadit.²⁴⁶ Problematika takto provázané symboliky, již Zeyer zvolil, by si

---

²⁴⁶ srov. její zjevení se na hradbách při boji po Ctiradově smrti: „*Plášť stříbrný jí splýval s ramenou, / na temných vlasech plála koruna / z bledého zlata jako bludičky, / štít bílý, lepokamy vroubený / tak temnými a zářícími tak / jak její hluboký zrak záhadný, / nad branou otevřenou držela, / a z černých lepokamů na štítu / a z temných zraků, hrdých, vznešených, / se odvaha linula v srdce děv.*“ (s. 211) s úvodním obrazem kněžny Libuše, jak nám jej Zeyer předkládá v prvním zpěvu (s. 11 – 12) a všimněme si obdobné statičnosti a velkoleposti. Explicitně je proměna jejich rolí zmíněna také na konci třetího zpěvu, kdy Vlasta k Lumírovi pronáší: „*Do hrobu klesla luna Libuša, / a slunce Vlasta k slávě vychází!*“ (s. 156), nebo v Šárčině projevu k zemřelé Libuši, o němž jsme referovali již výše. („*Tys byla velkou hvězdou zářící [...] / však Vlasta sluncem všemohoucím jest [...]*“ s. 188)

jistě zasloužila podrobnější prozkoumání. Mohl Vlastu snadno učinit hlavní negativní figurou příběhu – použil však pro tuto roli Chrudoše, který je opakovaně tím, jenž vytváří onen okamžik zlomu, jímž jsou ostatní postavy zasaženy, a na nějž musí reagovat, ať už jde o spor s Libuší, který ústí ve sňatek, po němž původně netoužila, vypuštění kance, jenž zahubí Zeleného vítěze, nebo zhanobení Částavy, které stojí u samotného počátku dívčí války. Kde Vlastino chování je následkem, Chrudoše můžeme vidět jako příčinu, absolutní zlo.²⁴⁷

Role patosu je v Zeyerově cyklu vůbec nezanedbatelná, ačkoliv jsme jí mohli věnovat jen omezený prostor a jako taková by měla být zpracována v samostatné práci, Zeyerova fascinace mýtem je pak tím, co dělá *Vyšehrad* dílem v českém kontextu tak ojedinělým, vždyť mýtus pro Zeyera znamená „potřeb[u] lidské duše, která tvoří,“, a tak je to“ fakt mýtu, mýtus [sám, co] dojm[á] básníka [...]“.²⁴⁸ Zeyer tedy ve *Vyšehradu* „[z]mytizoval děj i postavy“.²⁴⁹ Na *Vyšehrad* je možné aplikovat ob přístupy, Neubauerův i Macurův, zatímco z Neubauera zde nacházíme důraz na příběhovost a onu dramaticky vyostřenou situaci, z Macury můžeme zase připomenout sakrální prvky, snahu o syntézu a postavení mimo historický čas. Zeyerovo dílo v tomto ohledu trefně definoval Hrbata, který napsal, že jde o: „*obecné úsilí o syntézu a příkladnost hodnot – o restituci a nebo aspoň obhajobu ideálu prostřednictvím mýtu* [...]“.²⁵⁰

Podle Zeyera je pravda v ideji a ideálu, říká Hrbata,²⁵¹ a to je také důvod, proč má smysl se ideálem jeho postav hlouběji zabývat.

---

²⁴⁷ KVAPIL, J. Š.: Poznámky ediční. In *Česká epopeja*, s. 385.

²⁴⁸ JIRÁT, V.: Zeyerova Libuše. In *Portréty a studie*, s. 229 – 230.

²⁴⁹ JIRÁT, V.: Zeyerova Libuše. In *Portréty a studie*, s. 243.

²⁵⁰ HRBATA, Z.: Místo díla Julia Zeyera v proudu neoromantismu a dekadence. In: KRÁL, O. – SVADBOVÁ, B. – VAŠÁK, P. (eds.): *Prameny české moderní kultury*, s. 137.

²⁵¹ HRBATA, Z.: Bájný heroismus. In *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, s. 60.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Prameny:

BLÁHOVÁ, M. – HRDINA, K. – WIHODA, M. (eds.): KOSMAS: *Kronika Čechů*. Praha: Argo, 2011.

DAŇHELKA, J. – HÁDEK, K. – HAVRÁNEK, B. – KVÍTKOVÁ N. (eds.): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: vydání textu a veškerého textového materiálu*. Praha: Academia, 1988.

DOBIÁŠ, D. (ed.): *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*. Brno: Host, 2010.

LINKA, J. (ed.): HÁJEK Z LIBOČAN, V.: *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013.

LUDVÍKOVSKÝ, J. (ed.): *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily = Legenda Christiani: vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*. Praha: Vyšehrad, 2012.

ZEYER, J.: Čechův příchod. In *Česká epopeja*. Praha: Česká grafická unie a.s., 1947.

ZEYER, J.: *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957.

ZEYER, J.: Grizelda. In *Epické zpěvy*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

ZEYER, J.: *Jan Maria Plojhar*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

ZEYER, J.: *Píseň o Rolandu*. Praha: Mladá fronta, 1956.

ZEYER, J.: *Vyšehrad*. Praha: Česká grafická akciová společnost »Unie«, 1907.

Odborná literatura:

CAMPBELL, J.: *Tisíc tváří hrdiny: archetyp hrdiny v proměnách věků*. Praha: Portál, 2000.

ČERVENKA, M.: Lumírovec: sémantika verše v Zeyerově epice. In VLČEK, T. (ed.): *Texty, sny, obrazy: [sborník zeyerovských přednášek]*. Praha: ERM, 1997, s. 20 – 31.

- DE LAURENTIS, T.: *Desire In Narative*. In: *Alice Doesn't Feminism*. Bloomington: University Of Indiana Press, 1984. [online] Cit. 2015-04-17. Dostupné z: <<http://moodle.ff.cuni.cz/mod/resource/view.php?id=9219>>
- DOBIÁŠ, D.: Komentář. In DOBIÁŠ, D. (ed.): *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*. Brno: Host, 2010, s. 187 – 307.
- FRÁNEK, M.: *Recepce díla Julia Zeyera v letech 1873 – 1901*. [online] 2009. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví. Cit. 2015-04-23. Dostupná z: < http://is.muni.cz/th/39865/ff_d/Disertace_Zeyer.pdf>
- FUČÍK, J.: Chůva. In *Tři studie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 98 – 55.
- FUTTERA, L.: *Německá píseň o české Libuši: obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015.
- HRBATA, Z.: Bájný heroismus. In *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Jinočany: H&H, 1999, s. 52 – 63.
- HRBATA, Z.: Místo díla Julia Zeyera v proudu neoromantismu a dekadence. In: KRÁL, O. – SVADBOVÁ, B. – VAŠÁK, P. (eds.): *Prameny české moderní kultury*. Sympozium (1988: Plzeň). Praha: Národní galerie, 1988.
- JANÁČKOVÁ, J.: Doslov. In *Epické zpěvy*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 221 – 229.
- JANÁČKOVÁ, J.: Obnovené obrazy a mýty Julia Zeyera. In: *Stoletou alejí*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 155 – 164.
- JIRÁT, V.: Zeyerova Libuše. In *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978, s. 224 – 243.
- KVAPIL, J. Š.: Poznámky ediční. In *Česká epopeja*. Praha: Česká grafická unie a.s., 1947, s. 375 – 397.
- KALNICKÁ, Z.: Čtyři doby – čtyři živly. In *Třetí oko. Filozofie, umění, feminizmus*. Olomouc, Votobia, 2005, s. 104 – 108.
- LAKOFF, G.: *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda, 2006.
- LORENZOVÁ, H.: Solární mýtus v díle Julia Zeyera. In VLČEK, T. (ed.): *Texty, sny, obrazy*:

[sborník zeyerovských přednášek]. Praha: ERM, 1997, s. 32 – 41.

MACURA, V.: Sen o Libuši. In *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 88 – 96.

MACURA, V.: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995.

MASARYK, T. G.: *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

NEUBAUER, Z.: Mythos. In SOKOL, J. a kol.: *Člověk a náboženství*. 1991, Praha: Křesťanská akademie, 1991, s. 41 – 67.

PYNSSENT, R. B.: *Julius Zeyer: The Path to Decadence*. Hague: Mouton, 1973.

RIEDLBAUCHOVÁ, T.: Komentář. In *Vyšehrad / Troje paměti Víta Choráze*. Brno: Host, 2009, s. 269 – 288.

ŠALDA, F. X.: Julius Zeyer. In *Kritické projevy 5. 1901 – 1904*. Praha: Melantrich, 1951, s. 24 – 41.

ŠALDA, F. X.: Několik slov o Juliovi Zeyerovi. In MACEK, E. (ed.): *Z období zápisníku: Studie, medailóny a glosy z literatury české, sv. 2*. Praha: Odeon, 1988, s. 168 – 172.

ŠALDA, F. X.: Psychologický medailon p. J. Zeyera. In *Kritické projevy 2. 1894 – 1895*. Praha: Melantrich, 1950, s. 183 – 187.

VLAŠÍNOVÁ, D.: *Julius Zeyer dramatik*. Brno: Istenis, 2003.

VOBORNÍK, J.: *Julius Zeyer*. Praha: Česká grafická akciová společnost »Unie«, 1919.

VOJVODÍK, J. – LANGEROVÁ, M.: *Patos v českém umění, poezii a umělecko-estetickém myšlení čtyřicátých let 20. století*. Praha: Argo, 2014.

Dobové časopisecké recepce:

Δ [NERUDA, J.]: Vyšehrad. Kruh epických básní – Od Julia Zeyera. *Národní listy* [online]. 1880, roč. 20, č. 80, (2. 4.), s. 1. Cit. 2015-02-05. Dostupné z:

<http://kramerus.cbvk.cz:8080/search/i.jsp?pid=uuid:ae876087-435d-11dd-b505-00145e5790ea&q=N%C3%A1rodn%C3%AD%20listy#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:3fe48e07-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

-da. [Jaroslav Vrchlický]: Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera. *Lumír* [online]. 1880, roč. 8, č. 13, s. 208. Cit. 2015-02-05.

Dostupný z: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/8.1880/13/208.png>>

an.: Literatura. Česká. *Světobzor* [online]. 1880, roč. 14, č. 15, (9. 4.), s. 179. Cit. 2015-02-05.

Dostupný z: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=SvetozorII/14.1880/15/179.png>>

an. [CHALUPA, F.?): Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Ruch*. 1880, roč. 2, č. 4, (10. 4.), s. 213 – 214.

ČERMÁK, B.: Vyšehrad. Kruh epických básní. *Česká včela* 1880, roč. 5, č. 7, (10. 4.), s. 127.

O. M. [MOKRÝ, O.]: Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera. *Časopis Musea království Českého* [online]. 1880, roč. 54, č. 2, s. 364 – 366. Cit. 2015-02-05.

Dostupný z: <http://kramerus.cbvk.cz:8080/search/i.jsp?pid=uuid:c6e7b030-14d0-11df-9021-000d606f5dc6&q=%C4%8Casopis%20Musea%20kr%C3%A1lovstv%C3%AD%20%C4%8Cesk%C3%A9ho#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:136e4b90-7fd2-11e0-99cd-000d606f5dc6>

S. [ČECH, S.]: Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera. *Květy* [online]. 1880, roč. 2, č. 8, s. 251 – 252. Cit. 2015-02-05.

Dostupné z: <http://kramerus.cbvk.cz:8080/search/i.jsp?pid=uuid:4fe3ca20-7a6c-11e0-b10b-000bdb925259#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:194fd820-7a6a-11e0-beaa-000bdb925259>

SCHULZ, F.: Nové písemnictví – Básně. *Osvěta* [online]. 1880, roč. 10, č. 8, s. 703 – 707. Cit. 2015-02-05.

Dostupná z: <https://openlibrary.org/books/OL23493434M/Osv%C4%9Bta_Listy_pro_rozhled_v_um%C4%9Bn%C3%AD_v%C4%9Bd%C4%9B_a_politice>

Pomocné příručky

BECKER, U.: *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002.

KRAITLOVÁ, I.: Julius Zeyer. In MERHAUT, L. a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 4/II U – Ž*. Praha: Academia, 2008, s. 1715 – 1727.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J.: Pohádka. In MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 472 – 482.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J.: Pověst. In MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 509 – 514.

OTRUBA, M.: Rukopisy královédvorský a zelenohorský. In OPELÍK, J. a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 3/II P – Ř*. Praha: Academia, 2000, s. 1329 – 1337.

PETERKA, J.: Mýtus. In MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 400 – 413.

SIMONIS, A.: Mýtus. In NÜNNING, A. – HOLÝ, J. – TRÁVNÍČEK, J.: *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce, osobnosti, základní pojmy, rozšířeno o 45 českých hesel*. Brno: Host, 2006, s. 534 – 535.